

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української філології

Кваліфікаційна робота

з української мови на тему

«КОНЦЕПТУАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ»

**У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ»**

студента групи МСО укр 03-22

філологічного факультету освітніх технологій

за освітньою програмою «Українська мова і література, англійська мова, редагування освітніх видань»,

спеціальністю 014 Середня освіта,

спеціалізацією Українська мова і література,

форми здобуття освіти: денна

Мшецяна Карена Акоповича

Науковий керівник –

кандидат філологічних наук,

доцент Мінчак Галина Богданівна

Допущена до захисту
«___» _____ року

Завідувач кафедри

(підпис) (ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» ЯК БАЗОВОГО ФРАГМЕНТА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ	6
1.1. Опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасних гуманітарних студіях	6
1.2. СВІЙ і ЧУЖИЙ як компоненти мовно-концептуальної картини світу.....	11
1.3. Роль політичного контексту в актуалізації опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ».....	19
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ СВІЙ І ЙОГО ФУНКЦІЙНО- ПРАГМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	25
2.1. Ядерна зона концепту СВІЙ і мовні засоби його вираження	25
2.2. Периферійна зона концепту СВІЙ і мовні засоби його експлікації	31
2.3. Функційно-прагматичний вияв концепту СВІЙ у сучасному українськомовному політичному дискурсі.....	35
Висновки до розділу 2.	42
РОЗДІЛ 3. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ЧУЖИЙ І ЙОГО ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	44
3.1. Ядерна зона концепту ЧУЖИЙ і мовні засоби його вираження	44
3.2. Периферійна зона концепту ЧУЖИЙ і мовні засоби його експлікації	52
3.3. Функційно-прагматичний вияв концепту ЧУЖИЙ у сучасному українськомовному політичному дискурсі	57
Висновки до розділу 3.....	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	66
SUMMARY	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному політичному дискурсі в Україні, як і в будь-якому іншому суспільстві, особливу увагу приділено розгляду концептуальних опозицій, які формують уявлення про власність і належність. Однією з ключових дихотомій, яка пронизує політичний простір, є концептуальна опозиція «СВІЙ / ЧУЖИЙ».

Термін «опозиція» з'явився вже у ХІХ столітті в теорії структураліста Ф. де Соссюра, який відзначав, що весь механізм мови ґрунтується на протиставленнях. На сучасному етапі за внески в дослідження бінарної опозиції варто завдячувати таким вченим, як: О. Бакун, Ю. Бумбур, Т. Вільчинська, Гаврилюк, Н. Довбня, О. Дубчак, Л. Йолкіна, І. Котова, Т. Кузнецова, Т. Лінькова, Л. Присяжнюк, О. Селіванова, Т. Семашко, Д. Харитонова, О. Шепель, S. Bali, Y. Chunmei, T. Eastman, Y. Maruyama, M. Shafieyan та ін. Вони досліджували опозиції на різних мовних рівнях і підрівнях.

Проблематика концептуальної опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» в українськомовному політичному дискурсі на сьогодні надзвичайно **актуальна**, що спричинена насамперед сучасними політичними реаліями, але досліджена недостатньо. Наявні окремі наукові роботи, присвячені аналізу концептів СВІЙ і ЧУЖИЙ у мовному просторі, але немає комплексного дослідження їхнього використання в українському політичному дискурсі воєнного періоду.

Об'єкт дослідження – концептуальна опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у межах сучасного політичного дискурсу.

Предмет кваліфікаційної роботи – мовні та мовленнєві засоби вираження концептуальної опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасному українськомовному політичному дискурсі на різних мовних рівнях.

Мета дослідження – встановити специфіку репрезентації дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасному українськомовному політичному дискурсі шляхом розкриття мовних і мовленнєвих особливостей її втілення.

Мета, об'єкт і предмет дослідження зумовили необхідність розв'язання таких **завдань**:

- окреслити напрями вивчення опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасних гуманітарних студіях;
- розкрити роль політичного контексту в актуалізації опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ»;
- побудувати словесну модель номінативного поля концепту «СВІЙ», виявити мовні засоби в межах ядра і периферії цього поля;
- сконструювати словесну модель номінативного поля концепту «ЧУЖИЙ», виявити відповідні мовні засоби в межах ядра і периферії цього поля;
- з'ясувати особливості функційно-прагматичної реалізації концептуальної опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасному українськомовному політичному дискурсі.

У роботі застосовано такі **методи дослідження**:

- 1) описовий метод використано для теоретичного узагальнення результатів дослідження;
- 2) метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу (для виділення концептів СВІЙ і ЧУЖИЙ);
- 3) структурний метод дав змогу встановити відношення та зв'язки між мовними елементами;
- 4) метод функційного аналізу уможливив аналіз комунікативно-прагматичного навантаження досліджуваних концептів у політичних текстах.

Практична цінність дослідження передбачає використання його результатів у викладанні в закладах вищої освіти курсів “Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія”, “Стилістика сучасної української літературної мови” та для підготовки нових підручників і посібників із лексикології, комунікативної лінгвістики, етнолінгвістики.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному підході до дослідження концептуальної опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» в українському політичному дискурсі, який охоплює різні аспекти мови та сприяє глибшому розумінню функціонування цієї дихотомії в сучасному суспільстві.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на двох міжнародних конференціях: міжнародній студентській науково-практичній відеоконференції “Ad orbem per linguas. До світу через мови”, що відбулася 18–19 травня 2023 року в Київському національному лінгвістичному університеті, та міжнародній студентській конференції «Interuniversitaria» (Бельцький державний університет імені Алеку Руссо), що відбулася 4 травня 2023 року. На основі виступу на конференції в Молдові опубліковано статтю "Концептуальна опозиція «СВІЙ / ЧУЖИЙ» у сучасних гуманітарних студіях". Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții «Interuniversitaria», conferință științifică a studenților (19; 2023; Bălți). Interuniversitaria: Materialele Conferinței Științifice Internaționale a Studenților din 04 mai 2023, Ediția a 19-a / comitetul științific: Natalia Gașițoi (președinte) [et al.]; colegiul de redacție: Beatrice Colibă [et al.]. Bălți: [S. n.], 2023 (CEU US) C.145-149.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та англійськомовної анотації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» ЯК БАЗОВОГО ФРАГМЕНТА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

1.1. Опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасних гуманітарних студіях

Опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» є центральною в сучасних гуманітарних дослідженнях і вивчення цієї протилежності потребує підходу, який поєднає різноманітні теорії та методи. Ця протилежність відображає взаємодію між індивідом і суспільством, між націями, етнічними групами, культурами, між людиною і природою. Вона сильно впливає на такі сфери, як: антропологія, соціологія, психологія, культурологія, філософія, лінгвістика тощо.

У кожній із галузей досліджується специфіка протилежності «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» та її вплив на формування соціальних відносин, людських ідентичностей та культурних розбіжностей.

У культурології та філософії наявні декілька підходів до вивчення категорії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ», які дозволяють глибше розглянути питання сприйняття та розуміння інших. Один із таких підходів – феноменологічний. Феноменологічний підхід акцентує увагу на розумінні Іншого в контексті повсякденного життя. Цей підхід можна простежити в працях Едмунда Гуссерля, який відзначав, що «інші» потрібні нам для того, щоб ми зрозуміли себе та навколишній світ. У його концепції «рефлексія подвоюється, оскільки через неї суб'єкт пізнання повертається не лише «до свого Я», а й передбачає наявність стороннього спостерігача» (Merleau-Ponty 1999, с. 12). У феноменології завдяки діалогу з ІНШИМ повсякденність набуває нових значень та символічності. Це дозволяє нам краще розуміти себе та навколишній світ.

У сфері постмодернізму, і в постструктуралізмі зокрема, підходи до розуміння Іншого змінюються. Жак Лакан розглядає процес сприйняття Іншого як внутрішнє питання, пов'язане із формуванням індивідуальності в сучасній

культури. Він стверджував, що сприйняття Іншого залежить від того, як ми концептуалізуємо себе та наше місце у світі, і що «Я» розвивається лише у взаємозв'язку з Іншим. Таким чином, процес розуміння Іншого переміщується всередину особистості (Lacan 1998, с. 305).

Один із найвідоміших підходів до аналізу Іншого як складника власної ідентичності сучасної людини – це філософська концепція суб'єктності, запропонована Джудіт Батлер. Вона стверджує, що Інший є необхідною частиною формування нашого Я, оскільки через взаємодію з Іншим ми визначаємо свою ідентичність та місце у світі. За Д. Батлер, суб'єкт не статичний, а стає результатом соціальних взаємодій і витвором культурного контексту (цит. за: Присяжнюк, 2007). Важливо також зазначити, що в сучасному світі опозиція «СВІЙ / ЧУЖИЙ» стала більш складною і поширюється на нові контексти, такі як: міграція, глобалізація, технології та ін. Тому вивчення цієї опозиції є надзвичайно актуальним та потребує постійного аналізу та дослідження.

Концепти СВІЙ та ЧУЖИЙ є важливими в розумінні людської культури і соціальних відносин. Вони відображають не лише лінгвістичні аспекти мови, але й культурологічні, історичні та психологічні. Залежно від культурного контексту, «свій» та «чужий» можуть мати різні конотації та використовуватися для вираження різних ідей.

У сфері журналістики, концепти СВІЙ та ЧУЖИЙ відіграють ключову роль у представленні інформації та сприйнятті її читачами. Представлення «чужого» може бути складним завданням, оскільки воно може породжувати негативні стереотипи та упередження. Правильне представлення «чужого» вимагає розуміння культурних відмінностей та проблем, які наявні в інших культурах. Журналісти повинні мати чітке розуміння концепцій СВІЙ / ЧУЖИЙ, щоб вільно та адекватно використовувати її у своїх матеріалах, забезпечуючи адекватне представлення «чужого» і запобігаючи поширенню негативних стереотипів.

Концепти СВІЙ і ЧУЖИЙ відображають глибокі соціокультурні відмінності, наявні в нашому світі. «Свій» вказує на те, що належить до нашого

власного світу, нашої культури, нашої нації, нашої спільноти. Воно є близьким і знайомим, має особисте значення та цінність. З іншого боку, «чужий» вказує на все, що перебуває поза нашим світом, належить до інших культур, націй та спільнот. Воно може бути незнайомим для нас, незрозумілим і ворожим.

Вивчення поняття ЧУЖИЙ може сприяти кращому розумінню способів сприйняття та інтерпретації цього терміна. Здебільшого слово *чужий* має кілька інтерпретацій, включаючи "нетутешній", "іноземний", "незвичайний", "невідомий" і "зловісний". Ці значення можуть взаємодіяти та доповнювати одне одного, що сприяє більш глибокому розумінню різних аспектів «Чужого».

Важливо відзначити, що сприйняття поняття ЧУЖИЙ може змінюватися в різних культурах і серед різних націй. Наприклад, у деяких культурах існує більш тісний зв'язок між індивідумом та колективом, тому поняття СВІЙ може мати інший відтінок значення, порівняно з культурами, де індивідуальна свобода та автономія мають більший пріоритет.

Таким чином, аналіз поняття ЧУЖИЙ може сприяти розширенню нашого розуміння культурних та соціальних відмінностей, які наявні у світі.

Здебільшого складність у міжкультурному діалозі виникає через різницю в традиціях та стереотипах, які виникають на підставі відмінностей між «своїми» та «чужими». Цей розподіл може змінюватися залежно від історичного контексту, але в будь-якому випадку він може призводити до конфліктів. З розвитком міжкультурної взаємодії з'являється новий аспект – посередник, який сприяє подоланню напруженостей у спілкуванні. Таким чином, можна перейти від розділення на «своїх» і «чужих» до розділення на "своїх", "гостей" і "чужих", що є ознакою більш високої культури спілкування. Проте проблема поділу на «своїх» і «чужих» залишається актуальною і може виявлятися в "мові ненависті". Глобалізація впливає на її формування. Вона може бути спрямована на осіб з різними расовими, етнічними, релігійними або територіальними характеристиками. «Мова ненависті» виявляється через вербальні вислови, що може приводити до конфронтацій.

Психологічний принцип протиставлення «СВОГО» / «ЧУЖОГО» відображає сприйняття людьми інших індивідів та культур, які відрізняються від їх власних. Тому це може мати негативний вплив на взаємодію між різними культурами та привести до виключення та дискримінації. Часто «чужого» сприймають як незрозумілого, негативного або ворожого, що може спричинитися до утворення стереотипів та взаємної неприязні між особами різних культур.

Клод Леві-Строс розробив теорію сприйняття реальності через антонімічні семантичні протиставлення, яка допомагає розуміти культуру та досвід етносу. Він вважає, що структурування зовнішнього світу за допомогою опозицій є характерним для архаїчних суспільств від самого початку їхнього існування. Бінарний архетип є невід'ємною частиною європейської культури загалом, де протиставлення «свого» та «чужого» грає важливу роль у сприйнятті людиною навколишнього світу. Ця теорія може допомогти виявити первісний досвід, через який сучасні форми відображають закономірності культурного буття, де все «чуже» сприймається як протилежне від власного правильного розуміння світу (Леві-Строс 2000).

Використання опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у мові визначається дискурсивним вираженням. Наприклад, у літературному творі дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» має свої особливості, які відрізняють її від мовних концепцій. Це стосується як змісту, так і структури та обсягу. Тому для аналізу цієї дихотомії в художньому творі необхідно застосовувати спеціальний підхід, який є важливим завданням когнітивної поетики. У межах такого підходу важливо ретельно вивчити концептуальні аспекти літературного твору, зосереджуючись на когнітивних процесах, що лежать в основі його створення та розуміння. Ця сфера досліджень важлива завдяки внеску українських, польських та іноземних учених. До них входять бельгійський компаративіст Г. Дизеринк (Dyserinck 2003), який присвятив свої дослідження імагологічним аспектам етнічної ідентичності; польські науковці О. Гнатюк (2005) і М. Свідерська (Świdarska 2013); також українські літературознавці З. Алієва (2013), В. Будний

(2007), Н. Кіор (2010), І. Гаврилюк (2015) та ін. Вони досліджують загальні питання літературної імагології та національної ідентичності. Крім цього, варто відзначити праці в галузі літературної компаративістики Д. Наливайка (2006) і структуралістики Ю. Крістєвої (2004) та ін.

Один із методів для розкриття концептуальних ознак художнього тексту полягає в створенні моделей його окремих складників. Наприклад, модель дихотомії «Свій» / «Чужий» включає в себе нерозривно пов'язані сфери СВОГО та ЧУЖОГО, які можуть переплітатися, схоже на сітку. Між ними наявні різкі межі, які визначаються акцентуацією, зважуванням та статистичними накопиченнями, а не чітким поділом.

Для встановлення критеріїв розмежування «свого» та «чужого» важливо розглянути функції, які виконує ця дихотомія в орієнтації людини в навколишньому середовищі. Це допоможе розуміти, як вона відображається в художньому тексті і яку роль відіграє в формуванні його смислу.

Б. Вальденфельс стверджує, що «між своїм та чужим існують завжди лише нечіткі межі». Тому важливо розбиратися, як саме ця дихотомія впливає на спосіб, яким люди сприймають світ та взаємодіють один з одним (цит. за: Присяжнюк 2007).

У контексті художньої семантики вивчення дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» потребує особливого підходу, оскільки концепти та бінарні протиставлення, які наявні в художньому тексті, відрізняються від мовних концептів за змістом, структурою та обсягом. Розуміння концептуальних ознак художнього тексту можливе шляхом створення моделей його складників. Модель дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» включає нерозривно пов'язані сфери «свого» та «чужого», які можуть взаємодіяти та перетинатися.

Розгляд критеріїв визначення свого та чужого допомагає в орієнтації людини в навколишньому середовищі та сприяє формуванню сприятливих взаємин з іншими людьми. Вивчення дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» становить ключовий аспект завдань когнітивної поетики, спрямованої на розкриття

когнітивних процесів, що лежать в основі створення та розуміння художнього тексту.

Дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» є універсальною категорією, що відображає загальнолюдські принципи мислення та виступає як орієнтир у зовнішньому та внутрішньому світі людини. У художньому тексті ця дихотомія може відображати авторське світосприйняття та функціонувати як складник художньої системи твору, де вона набуває форми через словесні засоби та характери персонажів.

Важливо зрозуміти, що між своїм та чужим існують завжди нечіткі межі, і ця дихотомія може мати різні виміри залежності від контексту. Отже, вивчення дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» є важливим для розуміння не тільки художніх творів, а й для розвитку людського мислення та соціальної взаємодії.

Можна зробити висновок, що опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» – важливий концепт, що активно вивчається в сучасних гуманітарних студіях. Цей концепт відображає не тільки мовну, але й культурну картину світу, тому його вивчення є важливим для розуміння міжкультурної комунікації.

1.2. СВІЙ і ЧУЖИЙ як компоненти мовно-концептуальної картини світу

«Мовна картина світу – частина концептуальної картини, яка виражена за допомогою мовних форм. Структурним складником частини концептуальної картини світу є концепт, що співвідноситься зі значенням» (Круглій 2013, с. 9).

Мовна картина світу відображає не лише концептуальний образ світу, але й використовує мовні засоби для вираження цих уявлень (Пархоменко 2019), визначає мову як основну форму відображення наших уявлень про світ, вона є не лише інструментом спілкування, але і культурним надбанням, що віддзеркалює менталітет і психологічний характер народу.

Важливість мови в процесі соціалізації, здатність людини опрацьовувати, акумулювати та передавати знання в соціумі підкреслюється. Також відзначається, що мовна картина світу і концептуальна картина світу є

фундаментальними поняттями, ідея яких простежується ще в теорії В. фон Гумбольдта. Останній стверджував, що в «кожній природній мові є характерний для неї огляд світу» (цит. за: Пархоменко 2019, с. 40).

Неогумбольдтіанці та українські лінгвісти продовжили розвивати ці погляди. Лінгвісти також вивчають питання мовної картини світу, зокрема йдеться про гіпотезу лінгвістичної відносності, яку підтримують Е. Сепір, Б. Уорф, Л. Вайсгербер. Їхні дослідження вказують на те, що сприйняття світу формується через мову та безпосередній контакт із навколишнім середовищем, підкреслюючи роль соціалізації в цьому процесі.

Також важливо зазначити, що мовна картина світу не лише відображає уявлення про об'єктивну реальність, але і може впливати на спосіб мислення та сприйняття навколишнього світу. Наприклад, деякі мовні структури можуть впливати на те, які аспекти дійсності вважаються важливими чи незначущими в конкретній культурі.

Зокрема, у сучасному світі, де мовні спілкування стають все більше глобальними, виникає питання взаємодії між різними мовними картинами світу та їхнім впливом на культурний обмін. Це також відкриває дискусії щодо мовного різноманіття та його збереження в умовах глобалізації.

Необхідно також враховувати, що мовна картина світу є динамічною, піддається змінам та еволюції під впливом суспільних, технологічних та культурних змін. Таким чином, вивчення цього аспекту дозволяє краще розуміти взаємозв'язок мови та суспільства, а також прогнозувати можливі трансформації в мовній картині світу в майбутньому.

У контексті вивчення мовної картини світу та її динамічної природи важливо враховувати роль концептів у формуванні цієї картини. Концепти виступають як ключові будівельні блоки, що не лише відображають фрагменти дійсності, а й зберігаються в колективній пам'яті суспільства. Їхнє значення виявляється в тому, як вони сприяють створенню національної мовної ідентичності та сприйняття світу. Розуміння взаємозв'язку між концептами та

мовною картиною світу допомагає глибше вникнути в сутність мовленнєвих процесів та їхній вплив на культурний обмін у глобальному контексті.

Концепт — це не просто слово або термін, а складне поняттєве утворення, яке відображає певний фрагмент дійсності і зберігається в людській пам'яті. Він є одиницею ментального лексикону та мови мозку і має важливе значення для формування національної мовної картини світу (Мартинюк 2012, с. 4). Хоча концепт може мати мовну форму, його основним призначенням є зберігання інформації про певний аспект світу в людській психіці. Визначення концепту може відрізнитися залежно від наукового підходу, але в цілому воно пов'язане з ментальними процесами, що відбуваються в мозку людини.

Сучасне мовознавство використовує термін концепт як комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет, певним культурно зумовленим ментальним утворенням (Голубовська 2019), як вмістилище узагальненого культурного смислу (Жайворонок 2006), мінімальний "пакет" інформації, який репрезентовано в одиницях мови та мовлення. Німецька когнітологиня Моніка Шварц запевняє, що концептокорпус природної мови становлять дві сфери – концепти-категорії та концепти-символи. Концепти-категорії позначають певні класи об'єктів, символи репрезентують образи, що мають національну значущість у ментальному лексиконі (Schwarz 1996, s. 88).

Концепт можна розглядати з різних культурологічних, семантичних і когнітивних поглядів. Згідно з когнітивним визначенням, «концепт є оперативною одиницею пам'яті, ментального лексикону, системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці і репрезентованої в мові. Таким чином, концепт виступає насамперед одиницею ментальною, а не мовною, і його основним призначенням є зберігання інформації про певний фрагмент дійсності» (Дубчак 2009).

За справедливим твердженням О. Дубчак, для зображення концептів СВІЙ та ЧУЖИЙ потрібно розв'язати дискусійні питання щодо співвідношення концепту та «слова, концепту, поняття та значення, вербалізації концепту, взаємодії індивідуального та колективно-етнічного в концепті, його типології та

структури, а також способів та методик моделювання та опису» (Дубчак 2009, с. 8). Авторка зазначає, що концептуальні структури можуть бути як виражені, так і не виражені вербально. Для вираження концепту та його когнітивних складників у мові використовуються номінативні одиниці, які авторка називає ключовими словами. Кожне ключове слово організовує в межах певної ментальної ділянки її основний зміст та ціннісне наповнення. Типові вербалізатори зі свого боку зумовлюють структурування та розширення когнітивної інформації в кожній із таких ділянок. Когнітивні ознаки концепту представлені фрагментами когнітивної інформації та їхнім ціннісним наповненням. Щоб виокремити та описати когнітивні ознаки концепту, потрібно дослідити специфіку мовної організації ключових слів та типових вербалізаторів.

Концепт — це багатомірне явище, яке складається з трьох важливих складників:

1) інформаційного (опис фактів про реальний чи уявний об'єкт, що містить і мовне оформлення, і опис, і ознаки, і зіставні характеристики концепту; це основа створення знаків у мові);

2) образного (пов'язаний зі способом пізнання дійсності, який залежить від культурного середовища та індивідуального досвіду людини. До цього, за О. Дубчак, належать наївні уявлення, закріплені в мові, стійкі асоціації, які властиві тому чи тому мовному колективу та інші елементи, які допомагають нам у розумінні концепту; (Дубчак 2009, с.8)

3) ціннісного (визначається культурною значущістю та актуалізованістю національних цінностей, що лежать в основі феномена культури. Цей складник важливий для розуміння того, як концепт пов'язаний зі свідомістю та практичною діяльністю людини в контексті культурної системи цінностей).

Український мовознавець П. Мацьків (2007) вказує на важливість відмінності між різними видами концептів. Він пропонує розрізняти предметні концепти, які виражені словами з конкретним значенням, концепти-гештальти,

які використовують абстрактну лексику для об'єктивізації, типологічні концепти, що представлені лексикою з просторовим значенням, та емоційні концепти, які включають назви почуттів та емоцій.

Із цієї причини для здійснення семантико-когнітивного аналізу необхідно визначити всі лексичні одиниці та вислови в мові, які можуть відтворювати концепт або відображати його когнітивні риси. До таких мовних одиниць належать:

- 1) ключове слово/слова: терміни, що найточніше висвітлюють концепт у мові;
- 2) похідні номінації концепту: слова чи вислови, які використовуються для образного опису концепту та його переносу;
- 3) одиниці різних частин мови, що пов'язані з основними лексичними засобами номінації концепту та відображають його ознаки;
- 4) контекстуальні синоніми та okazіональні номінації: слова або вислови, які можуть використовуватися як синоніми для ключового слова в певному контексті;
- 5) стійкі словосполучення: фрази або вислови, які містять ключове слово або його синоніми;
- 6) фразеологізми: вислови, що включають ключове слово або концепт;
- 7) метафоричні номінації: слова або вислови, які використовуються в метафоричному значенні для опису концепту;
- 8) стійкі порівняння, що містять ключове слово;
- 9) паремії: прислів'я, приказки, афоризми, які відображають зміст концепту;
- 10) словникові дефініції та енциклопедичні статті: описи ключових слів, які репрезентують концепт, у словниках і енциклопедіях;
- 11) різні види текстів і дискурсів, які розкривають зміст концепту в різних контекстах.

Ці мовні одиниці допомагають розглядати концепт із різних боків і досліджувати його семантику та когнітивні аспекти.

У лінгвістиці концепти, які виражаються через окреме слово, називаються лексичними концептами. Коли концепти передаються за допомогою значень фразеологічних зворотів, це фразеологічні концепти. Ті концепти, які відображаються в граматичних формах, категоріях та синтаксичних структурах, називаються граматичними (Пархоменко 2019, с. 29).

Для передачі конкретного концепту, пов'язаного зі стійким образом, часто достатньо знання одного слова, яке викликає цей образ. Проте, при ускладненні смислів, які треба виразити, може виникнути необхідність активізації додаткових концептів, для чого можуть використовуватися словосполучення. Абстрактні концепти часто вимагають розгорнутих описів, таких як наукові або словникові визначення, текстові ілюстрації.

Той самий концепт може бути переданий різними мовними засобами, такими як: слово, словосполучення, речення, синонімічні ряди. Мовні засоби необхідні не для наявності концепту, а для його передачі (Пархоменко 2019, с. 29).

Оскільки концепт актуалізує в процесі розумової діяльності різні його сторони, то повністю розкрити всю глибину концепту можна лише за допомогою сукупності засобів мови, кожен із яких у змозі розкрити лише частковий його відтінок.

Те саме слово в різних комунікативних умовах може виражати в мові різні аспекти концепту, а іноді навіть різні концепти, залежно від комунікативних потреб мовця. Слово представляє концепт не в його повноті, а акцентує лише кілька основних концептуальних ознак, передача яких стає завданням мовця.

Подвійне сприйняття або постановка якоїсь проблеми в термінах протилежностей має стародавні коріння. Цей підхід має свій початок ще з розуміння бінарних протиставлень, таких як «сонце – місяць» (Elbow 1993, с. 22). К. Лоренц, родоначальник етології – науки, що вивчає поведінку тварин та людей як результат взаємодії біологічних і соціокультурних факторів, уважав, що «розподіл явищ у світі на пари протилежностей – це вроджений принцип

упорядкування, апріорний шаблон мислення, притаманний людині вже з найдавніших часів» (цит. за: Подсєвак 2020, с. 29).

Одним із видів парадигматичних відношень, який виявляє особливості лексико-семантичних зв'язків, є антонімія. Антоніміїні пари виражають протилежні або несумісні значення, тобто це слова, які мають протилежне значення. Наприклад, пара «бідний – багатий» вказує на те, що людина не може одночасно бути і багатою, і бідною.

Д. Крістал у своїй роботі розглядає антонімію в найширшому розумінні, вказуючи, що вона охоплює всі види семантичної протилежності, які можуть бути поділені на різні групи. Наприклад, до цих груп можуть входити градуйовані антоніми, такі як «великий – малий», а також неградуйовані – «сам – одружений» (Crystal 2008, с. 29).

Вивчення лексико-семантичних груп пов'язане з асоціаціями. І. Ахмад та В. Чмель вказують, що людина сприймає світ, враховуючи асоціації, і цей інтерес до них має довгу історію (Akhnad I., Chmel V.). Дж. Діз, намагаючись поєднати психологічний і лінгвістичний аналіз асоціацій, показав, що для виникнення асоціації між мовними одиницями потрібен смисловий зв'язок, хоча асоційовані слова не завжди пов'язані семантично (Deese 1965). Отже, кожне слово взаємодіє не лише з певним об'єктом, але і утворює цілу мережу образів, схожих за візуальними ознаками, попереднім досвідом і т.д.

У праці К. Подсєвак було сказано, що розуміння слова та його значення визначається контекстом синоніміїних слів, які належать до того самого кола уявлень (Подсєвак 2020, с.51). Оскільки весь словниковий запас мови можна розглядати як лексико-семантичні групи слів, така класифікація виявляється універсальною.

Українські концепти СВІЙ і ЧУЖИЙ мають велике значення не тільки для мови, а й для культури та національної ідентичності й інших культур. Вони допомагають людям розуміти своє місце у світі, встановлювати соціальні зв'язки та визначати свої стосунки з іншими людьми. Крім того, вони впливають на

формування моральних цінностей та етики, що визначають, як повинні поводитися люди у відносинах зі своїми та іншими.

Основою для розуміння опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» в українській мові є метафоричні образи, сформовані у свідомості носіїв мови через вивчення певних явищ та їхніх взаємозв'язків. Ці образи узагальнюються в стереотипні ситуації, що визначають концептуальний апарат (Дубчак, 2009).

Важливо відзначити, що, незважаючи на метафоричний характер, обидва концепти мають однакову онтологічну сутність, що дозволяє їх об'єднати в бінарну опозицію. Інформаційний аспект обох концептів також має спільні риси.

Динаміка модифікацій концепту ЧУЖИЙ відрізняється від СВІЙ, що підкреслює його різноманіття та ширшу сферу покриття.

У контексті ціннісної організації концептів спостерігається відмінність у ставленні до об'єктів. Уявлення про «свої» об'єкти української мовної картини світу визначається як виразно позитивне або нейтральне, тоді як ставлення до «чужого» може бути як негативним, так і позитивним залежно від контексту та обставин.

Ці концепти також мають значення для розвитку міжкультурної комунікації, оскільки різні культури мають різне розуміння понять СВІЙ та ЧУЖИЙ. Наприклад, у деяких культурах поняття СВІЙ може охоплювати ширшу кількість людей, ніж український еквівалент, або ж взагалі не мати стосунку до належності до конкретної групи.

Українське мислення про «своїх» та «чужих» можна уявити за допомогою трьох типів посесивних відносин: власне належності / неналежності, кровної пов'язаності / непов'язаності, духовної спільності / відмінності. Однак поняття ЧУЖИЙ має більш широкий і складний зміст, включаючи уявлення про "територіальну невідповідність", "невизначеність" та інші особливості. Крім того, поняття ЧУЖИЙ змінюється з часом, що відрізняє його від СВОГО. Хоча поняття СВОЄЇ території та СВОГО як "зрозумілого", "відомого", "усталеного" також важливі для української мовної культури, їх виділення в окремі сегменти

концепту СВІЙ не має високої статистичної та експериментальної підтримки (Хоменська 2016, с. 53).

Відмінності між концептами СВІЙ та ЧУЖИЙ в українській мовній картині світу не обмежуються лише поняттєвим складом, але також відрізняються в ціннісній організації. Якщо «свої» об'єкти вважаються позитивними або нейтральними, то «чуже може бути сприйняте як негативне, нейтральне або навіть позитивне.

Отже, можна зробити висновок, що концепти СВІЙ та ЧУЖИЙ є складниками мовно-концептуальної картини світу, які відображають наше сприйняття світу та взаємодію з іншими людьми. Ці поняття мають великий вплив на наше мислення та поведінку, а також на політичну риторичку та дії. Однак розуміння цих понять залежить від політичного контексту, у якому вони вживаються.

1.3. РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО КОНТЕКСТУ В АКТУАЛІЗАЦІЇ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ»

Дискурс є субкультурним явищем, у межах якого відбувається побудова соціального знання. Дискурсу притаманна своя логіка і композиційна цілісність.

Політичний дискурс належить до різних видів дискурсу, таких як медичний, рекламний тощо. Нещодавно в мовознавстві виникло нове поняття "політична лінгвістика", яке досліджує політичний дискурс (Нагорна, 2005).

Існує кілька визначень політичного дискурсу. Один із підходів визначає його як будь-які мовленнєві висловлювання, пов'язані з політикою; інший розглядає його як сукупність мовленнєвих актів у політичних дискусіях та правила мовленнєвої поведінки в політиці.

Політичний дискурс також може бути розглянутий як комплекс мовленнєвих структур, що виникають у рамках політичної діяльності, відображаючи політичні переконання і погляди. Цей вид дискурсу стосується мовлення політиків, включаючи обговорення урядових справ, парламентські дебати, партійні програми та виступи політиків (Бик, Кучик 2013, с.123).

Загальною основою нашого розуміння політичного дискурсу є те, що він є послідовністю висловлювань, організованих інституціонально та тематично, і впливає на відносини в суспільстві, адаптуючи їх до конкретних історичних та соціальних контекстів. (Кривенко 2016, с. 9).

Однією з найважливіших підвалин національної та міжнародної політики є відносини між народами та державами. У цьому контексті дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» стає актуальною, оскільки визначає, як відбувається взаємодія між різними культурами та сприйняттям "іншого". Роль політичного контексту в цій дихотомії надзвичайно важлива, оскільки саме він може змінювати та формувати сприйняття «свого» та «чужого».

Політичний контекст має безпосередній вплив на актуалізацію дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ». Наприклад, у демократичних країнах, де забезпечується свобода слова та права людини на вільне вираження своїх поглядів, громадяни мають більш широкий спектр інформації та можуть виробляти свої власні погляди на "іншого". Водночас у країнах з авторитарним режимом, де контролюється інформаційний простір та забороняється критика влади, люди часто не мають можливості ознайомитися з різноманітними поглядами та вважають усе, що не є «своєю» культурою, «чужим».

Покликаючись на працю Т. Семашко (2014), концептуальна опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» є бінарною структурою, яка відображає взаємовідносини між людьми та соціальними групами на основі їхньої належності до однієї чи іншої культури, з відмінностями, зумовленими розбіжностями в побуті, устрої життя та інших аспектах. Проте поняття «інший» є необхідною умовою для семіотизації особистості та регулювання її досвіду та поведінки. Отже, кожна особа, соціальна група, а ще ширше — етнічна спільнота, формує свій світогляд на основі протиставлення себе і свого «Я» комусь чи чомусь іншому, внутрішньому та зовнішньому.

Політичний контекст також визначає ставлення до іноземців та мігрантів. У країнах з відкритою міграційною політикою та прийняттям іноземців як рівноправних громадян дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» може бути менш

актуальною. Проте в країнах зі стримуванням міграції та несприйняттям іноземців як рівноправних громадян виникає більш виражена дихотомія, що може призводити до відчуття виключеності та несприйняття іншого.

Крім того, політичний контекст може впливати на сприйняття "свого" та "чужого" з погляду національної політики та історії. У країнах з активною національною політикою та державною ідеологією виникає більш яскрава дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ», яка може ставитися до інших культур та народів як до "чужих". Це може спричиняти конфлікти та напруження у відносинах між державами, а також у внутрішній політиці, де "свої" та "чужі" можуть бути розділені не тільки за національними, а й за ідеологічними ознаками. Водночас відсутність національної політики та ідеології може знизити значущість дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сприйнятті інших культур та народів, зменшуючи потенційний конфлікт та сприяючи розвитку культурного плюралізму.

Варто зауважити, що ми розглядаємо відношення між «своїм» та «чужим» як дві протилежні позиції (бінарна, а не градуальна структура), без визначення нейтрального члена, що не є ні "своїм", ні "чужим".

Розгляд дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у контексті політичних відносин є надзвичайно важливим, оскільки ця опозиція має велике значення для формування національної ідентичності та культурного самовизначення окремих соціальних груп. У політичному контексті ця дихотомія стає дуже актуальною, оскільки вона допомагає розмежувати території, підкреслювати ідентичність націй та визначати межі влади.

Актуалізація дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у політичному контексті може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, ця дихотомія може сприяти формуванню національної свідомості та співчуття до інших членів спільноти. З іншого боку, вона може призводити до ізоляваності нації від інших культур та націй, а також до формування шовіністичних настроїв і конфліктів.

Політичний контекст може також впливати на те, які критерії використовуються для визначення «своїх» та «чужих». Наприклад, політичні влади можуть намагатися залучити до своєї сторони окремі соціальні групи, підкреслюючи спільні інтереси та відмінності від «чужих». У цьому випадку політичні влади можуть використовувати дихотомію «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» для зміцнення своєї влади та підтримки певних соціальних груп.

Загалом роль політичного контексту в актуалізації дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» є надзвичайно важливою, оскільки ця дихотомія має велике значення для формування та утвердження ідентичності окремої людини, соціальної групи та етнічної спільноти.

Розгляньмо основні сфери, в яких можливе використання концептів СВІЙ та ЧУЖИЙ у політичному контексті.

I. Політика та національна ідентичність: політичний контекст може відігравати важливу роль у розбудові національної ідентичності. У політиці акцент часто робиться на різниці між «своїми» і «чужими», що може впливати на сприйняття ідеї національної належності та створювати «інших» на зовнішньополітичному рівні.

II. Міграційна політика та соціокультурна інтеграція: у контексті міграції політичні рішення та дії уряду можуть визначити, наскільки швидко і успішно іноземці або іммігранти можуть стати «своїми» в новому суспільстві. Розробка політики інтеграції та прийняття іншокультурних груп також впливає на формування дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ».

III. Медіа та політична риторика: медіа як засіб масової інформації можуть активно впливати на формування дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» через подачу інформації та використання політичної риторики. Певні політичні лідери або групи можуть намагатися змінити сприйняття інших за допомогою медіа.

IV. Глобалізація та культурна різноманітність: у сучасному світі зростає міжнародна взаємодія і культурна різноманітність. Це можна простежити завдяки війні, яка наразі триває в Україні. Політичний контекст може визначати, як суспільство сприймає цю різноманітність і як воно вирішує питання інтеграції

різних культур. У політичному контексті дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» може використовуватися як інструмент для маніпулювання масами, зокрема для виклику націоналістичних чи расистських настроїв. У політичній риторичі – для формування національної та етнічної ідентичності, звертаючись до поняття «нашого» та «іншого». Це може привести до поглиблення поділів та збільшення напруження між різними соціальними групами, що зі свого боку може призвести до соціальних конфліктів та нестабільності.

Отже, важливо розуміти, що включення «іншого» у наш світогляд може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Роль політичного контексту в актуалізації дихотомії «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» полягає в тому, щоб забезпечити баланс між відкритістю на зовнішність та збереженням ідентичності, уникнути маніпулювання та поглиблення поділів та забезпечити рівноправне співіснування різних культур та поглядів.

Висновки до розділу 1

Опозиція «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» відображає загальнолюдські засади мислення та є невід'ємним складником культурної картини світу. Ця дихотомія має різноманітні значення і може використовуватися як для описування соціальних та культурних відмінностей, так і для формування політичних коаліцій. Проте важливо розуміти, що включення "іншого" у світогляд може мати як позитивні, так і негативні наслідки, і роль політичного контексту полягає в забезпеченні балансу між відкритістю на зовнішність та збереженням ідентичності, уникненні маніпулювання та поглиблення поділів, забезпеченні рівноправного співіснування різних культур і поглядів.

Отже, концепти СВІЙ та ЧУЖИЙ – важливі складники мовної культури українців, які відображають відносини між людьми та групами. Відмінності у розумінні цих понять в різних культурах можуть викликати непорозуміння та конфлікти в міжкультурній комунікації. Українське мислення про «своїх» та «чужих» базується на трьох типах посесивних відносин, але поняття "чужий" має більш обширний та складний зміст. Важливо зрозуміти, що ці концепти не

є статичними та змінюються з часом. Крім того, ціннісна організація понять СВІЙ та ЧУЖИЙ може відрізнятися, що також впливає на сприйняття цих концептів у міжкультурному контексті. Розуміння та повага до різних культурних традицій та концептів можуть допомогти в уникненні міжкультурних непорозумінь і поліпшенні комунікації між людьми з різних культур.

Політичний контекст може відігравати важливу роль в актуалізації опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ». Залежно від політичної ситуації та ставлення до інших країн, груп чи окремих осіб українці можуть змінювати своє розуміння та сприйняття цих концептів. Наприклад, у період війни з Росією, концепт ЧУЖИЙ може бути більш негативно сприйнятий та належати до російської культури, а також до тих, хто підтримує російську агресію.

Політичні лідери та ЗМІ можуть активно використовувати опозицію «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» для маніпулювання суспільною думкою та формування національної ідентичності. У цьому контексті важливо забезпечувати об'єктивну та балансовану інформацію, щоб запобігти виникненню ксенофобії та інших негативних наслідків, пов'язаних з опозицією «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ».

Окрім того, політичний контекст може впливати на міжнаціональні відносини та дипломатичні зусилля. Розуміння концепту СВІЙ може бути важливим для формування міжнародних альянсів та співпраці, а розуміння концепту ЧУЖИЙ може мати значення для підтримки дипломатичних відносин з іншими країнами.

РОЗДІЛ 2

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *СВІЙ* І ЙОГО ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Ядерна зона концепту *СВІЙ* і мовні засоби його вираження

Останнім часом дослідники активно вивчають мовні концепти, і наше дослідження не є винятком. Ця тема породжує дискусії стосовно тлумачення поняття «концепт». Ми розглядаємо два основні підходи до його розуміння: лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний.

Лінгвокогнітивний підхід вважає концепт оперативною одиницею пам'яті. За цим підходом, концепт складається із сукупності знань про певний об'єкт і мовних засобів, що використовуються для його вираження (Птуха 2012).

Лінгвокультурологічний підхід підкреслює важливість культурного компонента в структурі концепту. Відповідно до цього підходу, концепт є ментальним, національно специфічним утворенням, яке містить як знання про об'єкт, так і мовні засоби, що відзеркалюють культурний контекст (Полюжин 2017).

Чимало вчених, зокрема О. Селіванова, відстоюють ядерно-периферійний принцип організації концептів. «Ядро – це словникові значення певної лексеми, яка і є назвою концепту, периферія – суб'єктивний досвід, конотації та асоціації» (Селіванова 2006). Згідно з їхніми трактуваннями, ядро має пропозиційну (відносно істинну, несуперечливу) інформацію, а периферія – асоціативнотермінальну (тобто метафоричну) інформацію та модус – оцінно-емотивний компонент (Селіванова 2006).

Концепт *СВІЙ* включає в себе такі елементи, як «належність», «кровні зв'язки» та «духовна (ідейна) спільність», утворюючи ядро цього концепту.

Сегмент **належності** виражає посесивний характер відношень. У контексті української мови всі об'єкти, що оточують суб'єкт, сприймаються як ті, що належать безпосередньо суб'єкту. Основною в цьому сегменті є «формула

реалізації посесивної семантики»: «присвійний займенник, що позначає відношення до певного суб'єкта (посесора) + іменник як об'єкт належності». Посесором у цій формулі є особа, яка сприймає й інтерпретує дійсність, а корелятом здебільшого неістота, або ж явище, яке суб'єкт (посесор) представляє як «своє» за допомогою цієї лексеми: *«Нічим терористи не зламують українську волю захищати й захистити свою державу, свою незалежність. Готовність людей працювати заради своєї держави, заради своєї України»* (В. Зеленський).

У нашому випадку це присвійний займенник *свій* у різних формах відмінювання і різні об'єкти належності (іменники) *держави, незалежність та Україна*. Здебільшого це загальні іменники, які означають назву предметів та явищ, предметів або істот. Також іноді це можуть бути власні іменники, які вказують на назви міст, країн та інших понять. Кожен із цих іменників є поняттям, яке репрезентує ту чи іншу групу осіб, територію або ж абстрактне поняття, яке стосується саме цієї групи людей чи території. *«І звичайно, наші воїни. Дякую кожному й кожній, хто зараз у бою, на бойових позиціях, на постах! Авдіївський напрямок, Мар'їнка. Бахмутський напрямок. Куп'янський, Лиманський напрямки. Наше Запоріжжя. Наша Херсонщина. На лінії зіткнення, і в глибині окупованої території наші воїни зробили цей тиждень дуже потужним для України. І зараз я хочу подякувати всім нашим силам оборони та безпеки – абсолютно усім! Кожному підрозділу, кожному воїну, кожному командирі, які за цей тиждень дали нашій державі потрібні бойові результати. Слава вам, воїни! Слава всьому нашому народу!»* (В. Зеленський, звернення 21.10.23)

Відношення належності можна поділити на три основні типи, кожен з яких виявляє своє унікальне сприйняття поняття *належність* та містить певні когнітивні характеристики:

1) *тип власне володіння* – передбачає виникнення посесивних відношень, де суб'єкт відносить себе до об'єкта-корелята як до користувача, творця або і творця та користувача одночасно. Наприклад: *«Але очевидно, що базовий курс*

держави – це власне виробництво, це своя зброя, техніка, свої снаряди за всіма позиціями, які потрібні для сил оборони» (В. Зеленський);

2) *абстрактна належність* – полягає в тому, що «своїми» виступають абстрактні явища, які входять до сфери, що містить явища, пов'язані із життям та культурними аспектами суб'єкта. Наприклад: «*Нація – це організований народ, який виростив власну голову, відтак живе своїм розумом і діє на історичній арені як свідомий, вольовий гравець*» (І. Каганець).

Кожен із цих типів відношень вказує на особливий спосіб сприйняття поняття «належність» та відображає когнітивні особливості, які характеризують кожен із цих видів належності. Це може бути фізична належність (побудована на конкретних, сприйнятливих характеристиках об'єктів), емоційна належність (заснована на емоціях та особистих зв'язках з об'єктом), абстрактна належність (орієнтована на ідеї, концепції чи абстрактні об'єкти), соціальна належність (побудована на взаємодії з іншими людьми), тощо.

«UNESCO щойно визнало борщ українським!!!!!!! Це однозначно перемога на культурному фронті. Сталася історія. У нас на руках були сотні сторінок доказів, що культура приготування борщу – українська. А проти нас – ціла машина російської пропаганди. Але сьогодні наш борщ офіційно став нематеріальною культурною спадщиною світу. ЮНЕСКО заявило, що це українська страва і що культура приготування борщу належить українцям. Для мене це означає, що світ визнав українську ГАСТРОНОМІЮ. Це було варто боротьби, і я радий, що взявся за це питання три роки тому. Навіть попри те, що на той час подібне важалося неможливим. І так, це перемога саме над росією, бо вони всіма силами гальмували нашу заявку та активно просували борщ, як рашн суп. А тепер кожного, хто так напише, можна відправляти до суду. Раунд» (Є. Клопотенко).

З погляду опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у тексті можна відзначити розподіл між «своїми» (українцями) та «чужими» (російською пропагандою). Автор наголошує на тому, що російська сторона активно просувала ідею борщу

як «руського супу», і визнання борщу нематеріальною культурною спадщиною світу сприймається як перемога над цією інтерпретацією. Такий підхід вбачає у визначенні культурних та кулінарних особливостей маркери відмінності від «іншого», у цьому випадку, російської культури. Ця новина висвітлює ідею того, що борщ належить українській культурі, що підкреслює відчуття національної самоідентифікації.

Ядро концепту СВІЙ в цьому контексті представлене займенником «наш» та прикметником «український» в різних його формах і переважно функціонує як означення.

Сегмент **кровних зв'язків** передає відносини, що ґрунтуються на біологічному зв'язку із суб'єктом і відображає вже не власництво, як у попередньому сегменті, а родинні стосунки. У цьому контексті одним із ключових слів, що виражає цей концепт, є «*рідний*», яке відзначається високою стійкістю в українській мові на всіх етапах її розвитку. Це слово не має синонімів або когніпонімів, тому головний когнітивний зміст в цій сфері передається через типові терміни, такі як *мати, батько, син, брат, сестра, зять тощо*.

Уявлення СВОГО, пов'язаного кров'ю, є багатограним, оскільки поєднує в собі кілька типів відносин. Український мовознавець А. Бурячок розрізняє два різновиди родинних зв'язків: назви спорідненості (які вказують на кровні зв'язки) і назви свояцтва (які вказують на зв'язки через одруження). Проте, говорячи саме про політичний дискурс, ми можемо виділити ще одну категорію, — духовну спорідненість. «Тепер ми точно знаємо, хто насправді наш брат і друг, а хто навіть не випадковий знайомий» (В. Зеленський). Цей тип відносин передбачає ставлення до об'єкта як до кровного родича, який ним насправді не є. Саме цей тип відносин найактуальнішим в українській мовній картині світу. «Ми рідні. І між нами немає меж або бар'єрів. Український і польський народи ментально вони давно не поділяють» (В. Зеленський. Виступ у Верховній Раді, 22.05.22)

У сегменті кровних зв'язків опозиція набуває яскравих метафоричних перенесень. Суть такої метафори полягає в осмисленні концептів цієї дихотомії за допомогою більш простих значень, зрозумілих пересічному мовцю. Порівнюючи це явище з нашим повсякденним життям, можна сказати, що концептуальні метафори подібні до ментальних карт, за допомогою яких ми намагаємося зрозуміти складні ідеї та концепції. Вони формують не лише наше спілкування, але й впливають на спосіб, яким ми мислимо та діємо.

Ця метафора формує наше мовлення так, що ми бачимо брата як людину близьку за духом, а не просто як родича за кров'ю. Таке поняття трапляється в нашому щоденному спілкуванні і у відносинах з іншими людьми. Відносини, які базуються на цій метафорі, відзначаються особливою теплотою та взаєморозумінням. Люди, які використовують цю метафору, часто акцентують увагу на важливості духовних зв'язків та взаємопідтримці, а не лише на біологічних аспектах родинних зв'язків.

Тип відношень, який передбачає ставлення до денотата як до кровного родича, навіть якщо він таким не є, вважається надзвичайно актуальним в українському мовному контексті. Цей феномен підтверджується наявністю різних лінгвістичних ознак, які вказують на його важливість у концептуальній структурі мови. До них належать:

- розвинені епідигматичні зв'язки ключової лексики *рідний*, які містять такі варіації, як *рідненький*, *ріднесенький* та *ріднісінький*, що підсилюють виразність цього концепту;
- наявність ступенів градації: так, *рідний*, *рідніший* і *найрідніший* підкреслює глибину цих стосунків та показує, наскільки вони важливі для мовців;
- використання надмірних ознак, як *свій рідний*, *рідний батько* та *ріднесенький брат*, що розкриває різні аспекти і виміри взаємозв'язків, які сприймаються як особливо близькі та значущі в українському суспільстві.

Ці мовні особливості відображають і вкорінюють українську культуру та спосіб мислення, підкреслюючи важливість родинних зв'язків та близькості стосунків, навіть якщо вони не завжди базуються на кровних зв'язках.

У сегменті «духовна (ідейна) близькість» виявляється нераціональне сприйняття реалій дійсності як «своїх», які не можуть бути повністю пояснені логічно. Суб'єкт-посесор, перебуваючи в такому стані відчуває особливий духовний зв'язок з об'єктом або реалією, які сприймає як «свої». Слово *свій* важко передати чітко через його складність та обмежений потенціал виразності. Для пояснення цього поняття використовуються типові слова або вирази, які прийняли на себе роль вираження основної ідеї.

Слово *свій* визначається за допомогою типових прикладів, які мають певну когнітивну інформацію:

- «Свій» у розумінні знайомого:

«Ми змінили історію, ми змінили світ і ми змінили себе. Тепер ми точно знаємо, хто насправді наш брат і друг, а хто навіть не випадковий знайомий. Хто не втратив доброго імені та репутації, а хто переживав за терористів. Кому ми не дуже потрібні, а де нам справді відкриті двері. Ми з'ясували, хто є хто. І весь світ дізнався, хто такі українці і що таке Україна» (В. Зеленський. Привітання з Днем Незалежності, 24.08.22).

- «Свій» як представник спільної соціальної групи:

Наприклад, *однокласник, одноклассник, співробітник, колега.*

«Загинув мій колега, Міністр внутрішніх справ Денис Монастирський. Його перший заступник Євген Єнін, члени команди МВС. Молода, професійна, ціннісна команда» (М. Федоров, Facebook, 18.01.23)

- «Свій» той, хто не лише бере участь у спільних діях, але і поділяє погляди та ідеї:

Такий, як прибічник, соратник, союзник, спільник, сподвижник.

- *«Я та мої соратники багато років присвятили боротьбі з корупцією в Україні і на відміну від багатьох коментаторів я можу чітко констатувати факт, що ця боротьба нарешті розпочалася.»* (М.

Саакашвілі, допис у соцмережі Х, 01.09.23).

«Свій» як товариш і друг:

«Майже десять тижнів, як Російська Федерація оголосила нам повномасштабну війну та вторглася на нашу українську прекрасну землю. За цей час Україна й Британія пройшли шлях від партнерів до друзів і братів. А той, хто брехав, що друг і брат, – шлях від сусіда до окупанта й терориста. Чи це сумно? Так. Чи це лячно? Ні. Бо ці майже десять тижнів довели: не страшно, коли проти тебе такий злий ворог, якщо поруч із тобою – такий добрий друг. Такий, як Велика Британія. І лідер Борис Джонсон.»
(В. Зеленський, виступ у Верховній Раді, 03.05.22)

- «Свій» як брат (побратим):

«Мінськ уже навряд чи можна назвати містом-побратимом Києва. Тож нам нічого не заважало ухвалити рішення про позбавлення такого статусу столиці Білорусі. Країни, з території якої летіли ракети в українські міста та селища і відбувалося вторгнення російських військ до нашої держави» (В. Кличко, офіційний телеграм-канал).

2.2. Периферійна зона концепту СВІЙ і мовні засоби його експлікації

До периферійної зони належать слова, які не мають прямого поняттєвого значення «свій», але можуть вказувати на нього в певному контексті, особливо як синоніми для ключових слів, а також у відповідних фразових висловах. Серед таких слів можна виділити *звичайний, звичний і нормальний*, які лише в певних контекстах можуть виражати характерні риси різних когнітивних аспектів (такі як *безпека і впевненість*).

Для проведення семантико-когнітивного дослідження потрібно ідентифікувати всі слова та вислови в мові, які можуть відображати концепт або його когнітивні характеристики. До них належать (як ми вже зазначали в першому розділі): ключові слова; похідні номінації концепту; одиниці різних частин мови; контекстуальні синоніми та оказіональні номінації; стійкі словосполучення; фразеологізми; метафоричні номінації; стійкі порівняння;

паремії; словникові дефініції та енциклопедичні статті; різні види текстів та дискурсів.

1. Ключове слово/слова

До таких слів належать терміни, які і є складниками периферії нашого концепту: *власний, особистий, рідний*:

«Але повинні сформуувати ідею нашої країни таким чином, щоб молодь була готова приймати цей виклик і будувати своє, власне. Тому що власне життя, власний бізнес, власна родина і власна країна — це твоє» (О. Лісовий).

«Зробити максимум на санкційному треку, для того, щоб зупинити ракетний терор росії — це мій особистий пріоритет, задача, якій я приділяю величезну увагу» (Д. Кулеба).

«Неодноразово наголошував на тому, що саме в єдності — наша сила. Тож підтримую речі, які об'єднують та допомагають зробити наш рідний дім ще кращим» (Р. Стефанчук).

2. Похідні номінації концепту.

Близький серцю, рідний душі, свій куток, дорогий мені, близький нам.

«Ми отримали звання «Чорних запорожців». Чому «Чорних запорожців»? Це підрозділ часів УНР. Він нам близький по духу - під час боротьби, 100 років назад за незалежність нашої держави. Їхнє гасло - Україна або смерть» (Андрій Соколов, командир 72 механізованої бригади «чорних запорожців»).

Одиниці різних частин мови.

Дієслова	<i>Любити, поважати</i>
Іменники	<i>Родина, дружба</i>
Прикметники	<i>Власний, рідний</i>
Прислівники	<i>Особисто, близько</i>
Займенники	<i>Свій, себе, свого, наш</i>

«Як тебе не любити, Києве наш!?» (О. Зеленська)

«Багато чого було зроблено, давайте пишатися собою і поважати себе, бо тоді нас будуть поважати, коли ми поважаємо себе» (В. Зеленський)

«Вони повернуться, бо ми – родина» (В. Зеленський про мешканців Криму і Донбасу).

3. Контекстуальні синоніми та okazіональні номінації.

Свій = природний (якщо йдеться про смерть).

Наприклад: «Марина пригадує, що спершу до моргу, який на вулиці Пирогова, привозили і загиблих, і тих, хто помер своєю смертю. Згодом вирішили, що цей морг прийматиме військових та цивільних, які загинули під час бойових дій. Каже: навантаження було велике – по 20-30 тіл за день. Тож спочатку жінка жила прямо в морзі.» (Суспільне. Новини)

Свій = не штучний (якщо йдеться про красу)

Свій = вітчизняний (якщо йдеться про промисловість тощо).
«Вітчизняна наука потребує комплексного реформування, однією з основних складових якого є залучення до дослідницької роботи здібної української молоді» (О. Лісовий).

4. Стійкі словосполучення.

Свій дім, свій простір, свій шлях, своєрідний стиль, приватна власність, особистий розвиток.

«Це добре. Бо далі будувати далі свій дім нам треба всім разом» (П. Порошенко); «Ви хотіли цю війну дивитися на диванах? Нічого подібного. Україна захистила свій простір. Безумовно, ми ще його не деокупували, але захистили. І тепер ми, в принципі, об'єктивно будемо йти в рамках цієї війни до кордонів 1991 року, а у вас вона буде масштабуватися» (М. Подоляк).

5. Фразеологізми.

Боятися своєї (власної) тіні, брати [близько] до [свого] серця, брати/взяти в свої руки, брати/взяти гріх на [свою] душу (на себе), усьому свій час.

«Путін розраховував захопити Київ саме в перші три дні, максимум за тиждень, для того, щоб фактично взяти владу в свої руки» (Г. Маляр).

«І ми чітко розуміємо, що всьому свій час. Ми звільнимо всі наші території, включно з Кримом, Луганською і Донецькою областями, з територіями, які зараз тимчасово перебувають під окупантами» (В. Данілов).

6. Словникові дефініції та енциклопедичні статті.

«СВІЙ, своя, своє, займ., присв. 1. Який належить собі, який є у себе. 2. Який перебуває в родинних, дружніх або інших близьких стосунках чи пов'язаний місцем постійного проживання, спільною працею, спільними переконаннями і т. ін. 3. Власт. тільки цій особі, цьому предметові; особливий, своєрідний. 4. Належний, відповідний» (Словник української мови в 11 томах. Том 9, 1978, с. 82.)

7. Різні види текстів та дискурсів.

У політичному дискурсі поняття СВІЙ може бути розкритим у контексті національної ідентичності та громадянської належності.

Відповідаючи на запитання про кількість мешканців України, які вважають себе передусім її громадянами, Євген Головаха (український вчений, заступник директора Інституту соціології при НАН України, доктор філософських наук, професор і член-кореспондент НАН України) відповів: *«Кількість опитаних, що передусім вважають себе громадянами України, збільшилася з 46%, зафіксованих у 1992 році, до 62% у 2020-му. І з моєї точки зору це основне, бо я є прибічником концепції політичної нації, а не етнічної. Наші кримські татари, болгари, росіяни, євреї, греки – вони всі українці в сенсі приналежності до української політичної нації. До речі, передусім представником свого етносу себе вважають лише 3% опитаних – так було і в 2002 році, і у 2020-му (раніше це запитання ми не ставили). Тобто в нас є нагода одразу сформувати сучасну політичну націю, де всі громадяни України знайдуть собі місце. Я вважаю, що етнічне походження не має вирішального значення – основне, щоб ти сам вважав себе українцем і поділяв певні цінності й ознаки того, що ми називаємо українством – цінував українську культуру, намагався її досягнути, намагався вивчити українську мову, якщо її не знаєш».*

Таким чином, у наведеному контексті слово *наші* використовується для вираження поняття громадян України, тобто тих, хто має громадянство країни. Автор використовує це слово, щоб підкреслити інклюзивний підхід до національної ідентичності, де всі громадяни України, незалежно від їхнього етнічного походження, вважаються «нашими» членами політичної нації. Важливим є те, що автор наголошує, що етнічне походження не є вирішальним фактором, а замість цього основним є самосвідомість громадян, які вважають себе українцями та поділяють спільні цінності та ознаки, пов'язані з українством.

Згідно з автором, національна ідентичність не повинна обмежуватися лише етнічним корінням, але повинна базуватися на особистих переконаннях і прагненнях. Це означає, що будь-яка людина, незалежно від її етнічної належності, може вважатися українцем, якщо вона себе так ідентифікує та активно цікавиться українською культурою.

Автор також наголошує на важливості навчання та вивчення української мови як важливого складника національної ідентичності. За цим підходом, важливість ідеї політичної нації, яка об'єднує громадян України незалежно від їхнього етнічного походження, стає ключовою. Це відкриває можливість формування сучасної національної ідентичності, яка ґрунтується на спільних цінностях і принципах, що є важливими для українців.

2.3. Функційно-прагматичний вияв концепту СВІЙ у сучасному українськомовному політичному дискурсі

Концепт СВІЙ є ключовим у сучасному українськомовному політичному дискурсі і виявляється в різних функційно-прагматичних контекстах. Важливо розуміти, що цей термін має багато відтінків і може мати різні значення в різних політичних контекстах. Ось кілька аспектів, які можна розглянути:

- **ідентифікація та мобілізація:** українські політики часто використовують поняття СВІЙ для ідентифікації та мобілізації громадян навколо певних ідей, партій чи лідерів. Це допомагає їм створити образ "своїх" і виділити їх серед інших політичних груп.

«Широка громадськість, експерти та стейкхолдери – основа для здійснення будь-яких трансформацій та відновлення нашої освіти і науки від наслідків війни. Нам важливо почути ваші найсміливіші ідеї та застереження. Тож долучайтеся, щоб спільно працювати над майбутнім української освіти та науки» (О. Лісовий)

Повідомлення Міністра освіти й науки стосувалося мобілізації зусиль громадян навколо спільної ідеї – «відновлення НАШОЇ освіти й науки від наслідків війни». Він використав займенник «нашої», стверджуючи, що ці зміни є «нашими» спільними зусиллями для поліпшення якості освіти (тим самим, ідентифікувавши себе «своїм»).

- **національна ідентичність:** поняття СВІЙ може бути використане для підкреслення національної ідентичності та об'єднання громадян України навколо спільних національних цінностей. Це особливо актуально в контексті російської війни та спроби зберегти національну незалежність.

"Культура – це те, що нас об'єднує. Мова також повинна стати однією з таких речей. Ми на порозі змін. Нарешті в Україні знімається більше українських фільмів, серіалів, шоу та digital-контенту, видається книг та ставиться вистав. Українською не через примус, а завдяки любові і гордості, починають говорити вдома і у побуті на Сході, Півночі та Центрі України. Ще один важливий етап, який ми нарешті досягаємо – вага культури і її сприйняття в державі починають виходити на абсолютно новий вищий рівень".
(О.Ткаченко)

Ця цитата сприяє розумінню того, як культурні та мовні аспекти грають важливу роль у створенні та зміцненні національної ідентичності, а тому вона відмінно доповнює ідею використання поняття СВІЙ для ідентифікації громадян.

- **політична риторика:** поняття СВІЙ може бути використане для створення політичної риторики, яка підкреслює важливість єдності та спільної мети серед громадян або політичних сил.

«Наша впевненість у перемозі України, наше бачення вільного майбутнього для нашої держави, український героїзм, який вразив світ, – усе це народилося саме там... У містах-героях української півночі, сходу, півдня. У містах героїв, чий характер ані на секунду не підкорився окупанту навіть тоді, коли окупант прийшов до їхніх домівок. Усі разом ми повертаємо Україні Україну. Усі разом ми захищаємо й наше майбутнє, і нашу гідність, і нашу свободу, і нашу історію».

Риторика звернення створює зв'язок між громадянами і політичним лідером через поняття «наш», вказуючи, що їхні цінності та переконання спільні. Вирази «*Усі разом ми повертаємо Україні Україну*» та «*Усі разом ми захищаємо...*» визначають спільну мету та спільні дії для досягнення цієї мети. Використання слів *гідність* та *свобода* ставить акцент на важливих цінностях, які об'єднують громадян і визначають спільну боротьбу.

- **відносини з іншими країнами:** Україна веде зовнішню політику та розвиває міжнародні відносини, і поняття СВІЙ може використовуватися для визначення стратегічних партнерів та країн, з якими співпраця сприяє національним інтересам.

Одним із прикладів використання поняття СВІЙ у контексті міжнародних відносин та зовнішньої політики України стосується співпраці з країнами-партнерами та союзниками в контексті російської агресії.

Прикладом може бути підтримка України з боку Сполучених Штатів Америки та країн Європейського Союзу. Українська влада та громадянське суспільство активно використовують поняття НАШ для підкреслення стратегічного партнерства з цими країнами, які підтримують Україну в боротьбі проти російської агресії.

Це відображається в офіційних заявах та спільних ініціативах, спрямованих на зміцнення співпраці, включаючи надання фінансової допомоги, політичну підтримку та введення санкцій проти Росії. Використання поняття НАШ у цьому контексті вказує на тісні відносини та об'єднану фронтову лінію проти загрози російської агресії та підкреслює важливість цього партнерства для

національних інтересів України: *«Тому я вважаю, наші люди з досвідом точно підходять. Про героїзм українців мені немає чого додати: наші партнери про це щодня говорять»* (В. Зеленський).

Для ефективної комунікації використання поняття СВІЙ у політичному дискурсі політики та громадські діячі можуть вживати різні тактики і стратегії:

1) **створення спільної історії:** політики можуть наголосити на спільній історії і цінностях, які об'єднують громадян. Це може включати в себе розповідь про боротьбу за незалежність та догнення національного єднання: *«Позаду нас – наша історія. Попереду – наша перемога. І вільна країна. Яку ми захищали, захищаємо, захистимо»* (В. Зеленський).

Президент наголошує на тому, що минула історія України – це спільне досягнення, яке об'єднує всіх громадян, незалежно від їхньої етнічної чи соціальної належності. Водночас фраза *Попереду – наша перемога. І вільна країна* створює спільну мету для всіх громадян, нагадуючи їм про необхідність об'єднання і боротьби за свободу та незалежність України;

2) **спільні значущі події:** відзначення спільних національних свят, подій і досягнень може зміцнити почуття СВІЙ. Політики можуть активно брати участь у таких подіях та сприяти їх вшануванню.

«Сьогодні ми відзначаємо День Соборності України. Ця історична подія передала наступним поколінням українців дві мудрості. Якщо не припиняти боротьбу, рано чи пізно єдину й незалежну державу буде відновлено. Якщо не досягти справжньої єдності, незалежність буде втрачено. Ми завжди знали про першу мудрість. А 24 лютого довели, що засвоїли другу. Це стало новим відродженням нашої соборності України. І це не лише об'єднання двох берегів. Це єдність мільйонів людей. Це єдність усіх наших земель. Усіх наших регіонів. Де всі – один за одного. Кожен регіон захищає кожен регіон» (В. Зеленський)

Президент акцентує під час свого привітання на єдності, використовуючи займенник *наш* у різних його формах, який функціонує в сполуках *наші землі, наші регіони, наша соборність*, і виступає контекстуальним синонімом слова *батьківщина*.

3) **спільні цінності:** поняття СВІЙ може бути використане для підкреслення спільних цінностей, таких як: демократія, права людини, свобода та справедливість. Політики можуть створити риторичу, яка асоціює їхні партії чи лідерів з цими цінностями. *«Наш народ заслуговує бути у Європейському Союзі – разом з усіма вільними народами нашої Європи. І ми все для цього робимо. Я впевнений, що немає альтернативи тому, щоб межі демократичної Європи відповідали межах Європейського Союзу. Бо це й політичний захист для наших спільних цінностей, це й економічна безпека, це – найголовніше – і одна з ключових гарантій миру та свободи на континенті»* (В. Зеленський).

Володимир Зеленський використовує поняття *наш народ* для підкреслення єдності та спільних цінностей, які об'єднують громадян України. Він стверджує, що народ України заслуговує на членство в Європейському Союзі, і це членство асоціюється з демократією, правами людини, свободою та справедливістю – ці спільні цінності, які Європейський Союз висуває на передній план;

3) **співпраця з партнерами:** у контексті міжнародних відносин політики можуть надавати перевагу співпраці з країнами, які поділяють спільні цінності та підтримують національні інтереси України. Це може сприяти розвитку стратегічних партнерств.

«Розмова з паном Прем'єр-міністром Японії. Я подякував Фуміо за допомогу нашій державі, за лідерство Японії в захисті міжнародного права. Обговорили наші подальші кроки – і безпекові, і дипломатичні, і економічні. Японія серед тих, хто робить найбільше для підтримки нашої свободи» (В. Зеленський);

5) **залучення до соціальних ініціатив:** політики можуть активно підтримувати соціальні ініціативи та проекти, які сприяють благополуччю громадян. Це може включати в себе програми підтримки ветеранів, освіти, охорони здоров'я та інші сфери.

«Сьогодні на Протасі кипіла робота. Разом з КП УЗН Солом'янського району наводили лад на схилах. Дякуємо всім, хто долучився! Зараз найбільш активна частина громади воює чи волонтерить. Звертаємось

до всіх мешканців: не чекайте, що повернуться хлопці і все зроблять щось за вас! Це справа кожного! Долучайтесь! Долучайтесь кожного разу! Це наш Протас! Це наш район! Це наше місто! Тільки разом ми зробимо цей світ кращим!» (допис з фейсбук-сторінки «Захистимо Протасів Яр»).

Цим дописом активісти Протасового Яру закликали громадян долучатися до толок. Зокрема, вони акцентують на ідеї спільності, використовуючи слово *наш* та закликаючи мешканців брати активну участь у покращенні свого міста. Звертання до того, що «це справа кожного» наголошує на індивідуальній відповідальності громадян за своє місто та підкреслює важливість спільних зусиль для досягнення позитивних змін. Важливо, щоб така комунікація була спільною, відкритою і враховувала інтереси всіх громадян, незалежно від їхньої національності, релігії чи політичних переконань.

Це протиставлення «своїх» і «чужих» актуалізується через категорію числа в мовних конструкціях, які стосуються уявлень про територію або простір. В українській мові такі конструкції, як *чужі краї*, *чужі сторони*, *чужі хати*, *чужі кутки*, *чужі пороги* тощо, часто вживаються для вираження ідеї «чужої території» або «чужого світу». Таким чином, мовець надає об'єктам «чужості» характеристики множинності та відмежовує їх від «своїх» об'єктів.

Свого часу Степан Полторак казав: *«Нам не потрібні чужі території, але і свою ми нікому не віддамо»*. Ця цитата відображає ідею національної самостійності та захисту власної території. У цьому контексті важливо враховувати використання категорії числа та протиставлення «чужих» і «своїх». Висловлюючи відмову від «чужих територій», С. Полторак визначає їх як об'єкти, які не належать до «наших». Це створює контраст між тим, що вважається власністю, та тим, що вважається чужим.

В українській мові використання конструкцій, які підкреслюють «чужість» та відмежовування від «своїх», допомагає акцентувати імператив захисту власної території та національної ідентичності. Такі конструкції виражають не лише географічну чужість, але й психологічний аспект відчуження від іншого, невідомого світу.

У мові використання категорії числа, відповідно до понять СВОЇ і ЧУЖІ, сильно пов'язане з категорією визначеності та невизначеності, що сприяє розділенню об'єктів на «свої» і «чужі». Це відбувається шляхом виключення об'єктів, які сприймаються як «чужі», з відомого та зрозумілого ментального світу мовця.

Коли інформації для суб'єкта недостатньо або ця інформація умовна, об'єкт стає переважно «чужим» і підлягає дискредитації. Українська мовна система має спеціалізовані вислови для цієї дискредитації за допомогою займенників, які надають значення «знеособлювальної ознаки» та «знеособлювальної невизначеності». Це допомагає відокремити об'єкти, які сприймаються як «чужі», від суб'єкта та підсилити їхню дискредитацію.

Наприклад, таким займенником може бути займенник *хтось*: «*Це не питання одного дня чи місяця, але й не питання року. Український прапор знову майорітиме над Херсоном. Не завтра, але швидше, ніж хтось може собі уявити*» (М. Подоляк).

Уживання займенників, що вказують на «знеособлювальну ознаку», може сприйматися як спроба відокремити ці об'єкти від суб'єкта, а також зменшити їхню важливість або авторитет в очах громадськості. Відповідаючи на запитання у травні 2022 року про звільнення українського Херсона, Михайло Подоляк вжив займенник *хтось* з метою відокремитися від суб'єктів, які уявляють часові рамки звільнення Херсона. Такий прийом може використовуватися для різних цілей, таких як: підтримання інтриги, захист від прямих обвинувачень чи створення простору для різних інтерпретацій. Водночас це може також слугувати інструментом для дискредитації, оскільки невизначеність може викликати недовіру чи невпевненість у сприйнятті інформації. Ці займенники допомагають створити загальний, неособований характер висловлювань та роблять акцент на невизначеності щодо конкретних осіб чи об'єктів.

Наведений функційно-прагматичний аспект розділення на «свої» і «чужі» відзначається у всіх сферах концепту СВІЙ і використовується для виразного відокремлення об'єктів, які сприймаються як «свої», від ментального світу

мовця. Також цей лінгвістичний підхід глибше розкриває спосіб, як люди вбирають інформацію та формують своє розуміння світу, акцентуючи на різниці між власним і чужим. Це вказує на важливість ретельного вибору слів у мовленні, оскільки вони можуть впливати на сприйняття та відносини між учасниками комунікації. Таким чином, вживання займенників може бути не лише мовним явищем, а й ключовим компонентом взаємодії та конструктивного розуміння.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі було проведено аналіз номінативного поля концепту СВІЙ та його функційно-прагматичної реалізації в сучасному україномовному політичному дискурсі. У результаті дослідження визначено, що концепт СВІЙ має багатоаспектну природу, яка охоплює як когнітивні, так і культурологічні виміри.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний підходи дозволили розглянути концепт СВІЙ як важливий складник культурного коду та специфічного способу сприйняття світу українцями. Виявлені ключові компоненти, такі як належність, кровні зв'язки та духовна спільність. Вони спільно та комплексно формують його семантичний склад. Підкреслений культурний контекст вказує на те, що концепт СВІЙ не лише відображає лінгвістичні особливості, але і глибоко впливає на когнітивні структури та сприйняття соціокультурних явищ.

Кровні зв'язки вказують на важливість родинних стосунків у формуванні концепту СВІЙ. Це підкреслює значення спорідненості, спільного походження та традицій, що передаються з покоління в покоління. Кровні зв'язки вносять елементи історичної та генетичної спадщини до семантичного поля концепту, що робить його більш насиченим і глибоким.

Духовна спільність відображає важливість загальних цінностей, вірувань та культурних аспектів у формуванні концепту СВІЙ. Цей компонент акцентує не лише фізичні аспекти належності, але і духовні зв'язки, які об'єднують групу

чи спільноту. Духовна спільність може включати в себе спільні традиції, цінності та світогляд, які консолідують члени групи та підсилюють їхню внутрішню єдність.

У розділі, присвяченому периферійній зоні концепту СВІЙ, досліджено слова та вислови, які, хоч і не мають прямого поняттєвого значення «свій», проте можуть вказувати на цей концепт у певному контексті. Аналіз включав ідентифікацію ключових слів, похідних номінацій, одиниць різних частин мови, контекстуальних синонімів, стійких словосполучень, фразеологізмів, метафоричних номінацій, стійких порівнянь, паремій, словникових дефініцій та енциклопедичних статей, політичного дискурсу.

Серед периферійних засобів експлікації концепту виділено різноманітні лінгвістичні одиниці, які, хоч і не є безпосередніми синонімами до слова *свій*, у контексті можуть викликати асоціації з належністю, ідентичністю та спільністю. Дослідження цих периферійних мовних елементів дозволило отримати більш повне уявлення про контекстуальне використання та розуміння концепту СВІЙ в українській мові, розширюючи семантичні межі цього важливого поняття.

Аналіз функційно-прагматичної реалізації концепту в політичному дискурсі підкреслив його ключову роль у формуванні національної ідентичності та побудові політичних відносин. «Свій» виступає як інструмент об'єднання громадян, створення політичної риторики та визначення стратегічних партнерів. Використання цього концепту може мати як позитивні, сприятливі наслідки, так і потенційні негативні аспекти, залежно від контексту та цілей.

Загальний висновок полягає в тому, що концепт СВІЙ виступає не лише як лінгвістична категорія, але і як важливий елемент формування культурного і політичного простору. Розуміння його глибинних когнітивних і культурологічних аспектів допомагає краще осмислити його роль у сучасному суспільстві та політиці, розширюючи перспективи для подальших досліджень.

РОЗДІЛ 3

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *ЧУЖИЙ* І ЙОГО ФУНКЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Ядерна зона концепту *ЧУЖИЙ* і мовні засоби його вираження

Концепт *ЧУЖИЙ* можна розглядати як складну сукупність базових сегментів, які характеризують відчуженість та незрозуміння між різними групами або індивідами. Ці базові сегменти включають у себе:

- **територіальну невідповідність:** відчуття, коли люди з різних територій чи культурних середовищ сприймають один одного як «чужих». Це може виникати через відмінність у географії, мові, традиціях, інфраструктурі і т. ін.;

- **невизначеність:** невизначеність відбиває стан сумніву, страху або незрозуміння, коли ми не розуміємо інших людей чи їхніх інтенцій. Невизначеність може виникати через відсутність спільних поглядів, непорозуміння мотивів або нечіткість у комунікації;

- **духовну (ідейну) відмінність:** цей аспект демонструє відмінність у цінностях, переконаннях та ідеях між різними культурами або групами. Також може містити релігійні переконання, політичні погляди, моральні цінності тощо, які відрізняють одну групу від іншої.

Окрім того, важливо враховувати, що ці аспекти можуть взаємодіяти між собою і підсилювати відчуття «чужості». Розуміння цих чинників може допомогти розвивати більш толерантне та відкрите суспільство, де різні групи можуть краще розуміти один одного та співпрацювати.

Сегмент «територіальна невідповідність» містить уявлення про територію, яка не належить до «свого» оточення і сприймається як «чужа». Це ментальна структура, яка включає ключове поняття «іноземний» і має в собі когнітивну інформацію про загальну ідею віддаленості та кордонів. Усе це

відображено в мовній свідомості через три типи відношень, які впливають на уявлення про «чужих»: *чужина, закордон, іноземство* та інші подібні поняття.

"Російські колеги, Україні, на відміну від вас, не потрібно нічого приватизувати. Ми як були на своїй землі тисячу років, так і залишаємось на ній. Це ви приходите на чужу землю, намагаючись її привласнити. Це ви намагаєтесь привласнити чужу історію, чужі страви, чужу культуру. Україна була, є і буде....» (Д. Кулеба). Ця цитата відображає відокремлення між російським і українським світами. Ключовим моментом виступає акцент на тому, що росіяни вважають себе «на своїй землі тисячу років», тоді як Кулеба вказує на те, що це схоже більше спроби привласнення чужої для них землі та культурних елементів. Слова *чужа земля, привласнення, чужі історії, страви, культура* підсилюють відчуття відокремлення та невизнання поваги.

Іншими словами, цей сегмент свідчить про спосіб, яким ми сприймаємо інші території як відокремлені від нашої власної. Історично це усвідомлювалося з негативними асоціаціями, такими як «чужина – могила», що вказує на віддаленість та несприйняття іноземних територій. Однак в останні роки спостерігається зміна в уявленнях про «іноземних», і вони все частіше асоціюються з позитивними рисами, що сприяє більшому порозумінню і співпраці між різними культурами та національностями.

Однак із початком повномасштабного вторгнення поняття «чужини» в більшості людей почало асоціюватися саме з однією країною. *«Наше завдання - захистити власну територію. Нам не потрібна чужина, нам не потрібна чужа нація. Ми хочемо захистити нашу землю і врятувати наших людей»* (В. Зеленський).

Ця цитата відображає зміну в сприйнятті поняття ЧУЖИНИ під час конкретної ситуації – повномасштабного вторгнення. Замість абстрактного чи загального визначення «чужини» Володимир Зеленський конкретизує його, асоціюючи його з Росією.

Сегмент «невизначеність» в ядерній зоні концепту ЧУЖИЙ відзначається відсутністю інформації про об'єкти навколо, що дає нам підстави вважати їх

«чужими». У цьому контексті використовуються вислови на зразок «хтось чужий», «якийсь чужий», «невідомий», «незнайомий» для опису таких об'єктів. Відсутність необхідної інформації може створювати бар'єри для спілкування та взаєморозуміння.

Сильвіо Берлусконі, експрем'єр Італії, висловив думку, що якщо Президент України припинив би «атакувати» Донбас, то конфлікту не виникло б взагалі. На що Володимир Зеленський відповів: *«У нас хтось чужий просто забирає наше життя. Я бажаю, щоб в Італії ніколи цього не було, і ніхто це не прожив би, тому що це велика трагедія. А щоб до кінця формувати свою думку, мені здається, треба сюди приїхати, побачити на свої очі, що відбувається і тоді, якщо людина приїде, політик, не політик і побачить, які сліди криваві залишила Російська "братня" Федерація, тоді ми на одному рівні будемо спілкуватися».*

«Я не люблю коли в моєму домі хтось чужий господарює», – так відповів Юрій, боєць одного з підрозділів нашої 30 окремої механізованої бригади ім. князя Костянтина Острозького, на запитання «чому Ви повернулись?»» (сторінка «30 окрема механізована бригада ім. князя Костянтина Острозького» у Facebook).

«У січні цього року Залужний коротко написав, що мільйон доларів, який йому у спадок залишив незнайомий йому американець українського походження Григорій Степанець, він передав на потреби ЗСУ» (BBC News).

Традиційно в українській мовній картині світу об'єкти, які відомі як «невідомі» або «незнайомі», часто мають негативну конотацію. Оскільки «чужий» – зазвичай «небезпечний». Такі асоціації здебільшого виникають через відчуття ворожості і потенційної небезпеки.

«Одне скажу: у ЗСУ немає ніяких панічних настроїв. Навіть якщо десь ми тактично відходимо назад, то повірте: десь ми виходимо вперед. Вони тут чужі, а ми тут стоїмо на своїй території, тому Харків ніхто не здасть. Ми щодня просуваємось в сторону кордонів і щодня крок за кроком наближаємо

нашу перемогу» (командир 228-го батальйону 127-ї бригади Сил територіальної оборони Костянтин "Дзю").

Вислів командира 228-го батальйону підкреслює відчуття територіальної оборони та національної самостійності. Використання фрази «вони тут чужі, а ми тут стоїмо на своїй території» вказує на ворожість та різницю між власним народом та іншими. Водночас акцент на «перемозі» та «просуванні в сторону кордонів» може слугувати як мотиваційний елемент для мобілізації та підтримки населення в умовах воєнного конфлікту.

Але варто відзначити, що вже сучасна тенденція полягає в тому, що поняття «невизначеність» може розглядатися скоріше за все в позитивному ключі, як "цікавий" і "важливий" для розвитку пізнавальної діяльності. Це означає, що об'єкти, які спочатку вважалися «чужими», можуть стати «своїми» після отримання додаткової інформації та позитивного сприйняття.

«Пов'язане це з фактом, що я, як українець, проживав на чужині, де українська мова була чужою і нею мало хто розмовляв» (Ю. Тарнавський).

Автор відзначає, що після отримання додаткової інформації та перебування в новому середовищі об'єкти, які спочатку вважалися «чужими», можуть стати «своїми». Це особистий досвід українця, який проживав на чужині, де його рідна українська мова була визначена як «чужа».

За такої концепції «чужість» або «невизначеність» розглядається як можливість для розширення світогляду та розвитку пізнавальної діяльності. Це також вказує на важливість взаєморозуміння та спілкування між різними культурами, щоб перейти від сприйняття як «чужого» до розуміння та прийняття як «свого».

Також у цій цитаті вжито минулий час з метою описати минулий досвід та події в житті автора. Минулий час є маркером змін у житті як автора, так і українського суспільства.

Отже, сегмент «невизначеність» відіграє важливу роль в уявленнях про «чужих», і він може різнитися від негативних до позитивних асоціацій залежно від зміни контексту та відношень.

Ядерний сегмент «духовна (ідейна) відмінність» в українській мовній картині світу ґрунтується на ірраціональному принципі виділення «чужих» об'єктів. Формально немає єдиного ключового слова, яке точно позначало б цей сегмент. Із цієї причини використовується вербалізатор «ворожий», який часто пов'язаний з когнітивною ознакою «небезпека». Це вказує на те, що об'єкти, які ми вважаємо «ворожими», сприймаються як потенційно небезпечні.

«Країна нескорених, непохитних, незламних! Країна гордих, героїчних та хоробрих. Де свобода і гідність завжди були ключовими цінностями. Вільна країна. Це факти, об які розбі'ються ворожі задуми. З Днем Незалежності, Україно!» (В.Залужний)

Згаданий сегмент в українській мовній картині світу діє як протилежність «духовній (ідейній) спільності» і має тенденцію визначати об'єкти, що входять до цього сегмента як негативні, навіть ворожі. Інші слова, об'єкти, які належать до «чужих» через «духовну (ідейну) відмінність», найчастіше асоціюються з ворожістю і небезпекою.

Варто зауважити, що в цьому сегменті всі мовні одиниці, які ми використовуємо, мають негативну конотацію, такі як *ворог, завойовник, злочинець, інквізитор, кривдник, диктатор, мучитель, кривдник, окупант, поневолювач, пригноблювач, руйнівник* тощо. Вони всі позначають негативні риси або вчинки.

«І я впевнений, що диктатор програє» (В.Зеленський).

Використання лексеми *диктатор* з негативною конотацією вписується в зазначений вище сегмент української мовної картини світу. Слово *диктатор* часто асоціюється з авторитарним та безжалісним стилем керівництва, який може розглядатися як ворожий і небезпечний для свободи та прав громадян.

Унікальним у цьому контексті є вживання деривата демінутивного типу, такого як *воріженьки*, який у широкому сенсі відображає специфіку національного українського світогляду і може вживатися з певною насмішкою та самовпевненістю. Ось приклад такого використання у зверненні очільника МЗС: *«Ви маєте знати, що як би складно не було, ніколи не можна здаватися.*

Як би сумно не було, не можна впадати в розпач. Як би не старалися воріженьки, вони згинуть, як роса на сонці. Завжди потрібно вірити і багато працювати. І все буде. Тому що Україна може все» (Д.Кулеба).

Згідно з Т. Лютим, сучасна традиція часто пов'язана з уявленнями про **інші** нації та культури. Наприклад, в українській приказці «Турок не козак» виразно виражено прагнення зберегти власну ідентичність.

В історії Європи існує тенденція ставити турків у роль «чужинців» та навіть сприймати їх як кару від Бога, хоча одночасно вони завжди представляли екзотику, наприклад, через образ гарему, який втілював поняття привабливості та розкоші. Згідно з Альбрехтом Класеном, з XIX століття Туреччина почала втрачати свою іміджеву «чужинність», що відображається, наприклад, у поширенні турецьких діаспор у Німеччині. Подібні тенденції можна спостерігати з арабами у Франції та індійцями у Великій Британії.

Українська ідентичність часто формується в контексті історії взаємодії з різними етнічними групами, такими як поляки, росіяни, татари, а також інші сусідні нації.

В українській культурі можна відзначити приклади, коли інші нації стають об'єктом національних стереотипів. Наприклад, в українському фольклорі можна знайти образи *москаля* або *поляка*, які іноді використовуються для визначення тих, хто представляє інші етнічні групи. Такі образи можуть відображати не тільки історичні конфлікти, але і культурні різниці, що впливають на формування традицій та стереотипів. Адже трактування та контексти, в яких вживаються слова поляк та москаль відображають відношення українців до тої чи іншої нації.

Проте, враховуючи історичне минуле й сьогодення, слово *поляк* не набуло негативного забарвлення в українському повсякденному вжитку. В той час як етнофілізми на позначення росіян є звичними і загальноживаними.

Слово *москаль* – це етнофілізм на позначення росіян. Етнофілізми — це вислови чи образи, які стосуються представників певної етнічної групи та мають

етнічно-культурний характер. Для етнофолізмів характерна негативна конотація, що відповідає концепту ЧУЖИЙ.

«Москалі – це історичне явище. Чудово описане в «Кобзарі» Тараса Шевченка, і там само описано, як до цього явища ставитися. Як понесе з України у синє море кров ворожу – от тоді москалі і закінчатся.

Так, звісно, кров росіян вже несе з України, але треба дивитися на пропорції. Москалів ще дуже багато, і в Росії людське життя не є цінністю в принципі. Тобто не можна порівнювати наше ставлення до втрат з їхнім ставленням до втрат. У Росії немає культури ставлення до чогось, немає цивілізації. Є лише советській рускій мір, победобесіє і все таке. Тому категорично не можна міряти москалів якоюсь європейською або українською лінійкою. На їхній лінійці навіть поділок ніяких немає.» (В. Гуєрра)

Цікаво відзначити, що з часом семантика та сприйняття *москаля* можуть змінюватися в українському суспільстві. Сучасний погляд на цей етнофолізм може відображати не лише минулі конфлікти, але й сучасний стан відносин між Україною та Росією, а також різні соціально-політичні контексти.

Разом з початком повномасштабного вторгнення, українська лексика наповнилася новими формами. Новотвори включають в себе велику кількість емоційних висловлювань, які відображають гумор і іронію, образність і багатий фантазійний світ українського народу, а також вміння створювати значущі узагальнення. Наприклад, для позначення воєнних злочинців із сусідньої держави замість нейтрального терміна *росіяни* або інших варіантів, в українській мові почали вживати нові слова, такі як *орки*, *рашисти*, *русня* і т.д.

«Усі, хто бомбардував Україну. Хто спалював наші села, хто бив по українських містах... По Миколаєву, Херсону, по Нікополю й Марганцю, по Запоріжжю, по містах Донбасу, по Харкову, Харківщині. Усі, хто веде терористичний вогонь по громадах Чернігівської та Сумської областей... Усі, хто приніс війну в Донецьк і Луганськ. Усі, хто намагався поневолити Крим. Усі рашисти відповідатимуть. Відповідатимуть за кожне забране українське життя» (В. Зеленський).

Тому українська мовна картина світу, зокрема в контексті новоутворень та етнофолізмів, відображає духовну або ідейну відмінність, яка базується на ірраціональному принципі виділення «чужих» об'єктів. Відзначені вище новоутворення не лише мовно віддзеркалюють ірраціональність виділення «чужих», але також підкреслюють сприйняття цих об'єктів як потенційно небезпечних.

Такий мовний підхід вказує на емоційне сприйняття певних етнічних чи національних груп, що може впливати на формування і утримання концепту ВОРОЖНЕЧІ. Цей сегмент мовної картини світу стає важливим аспектом в контексті психологічного визначення «чужого» та формування відношень до нього як до потенційно небезпечного. Такий підхід підкреслює, наскільки мова може відтворювати та утверджувати емоційно забарвлені уявлення про «ворожість» та визначати характер взаємин між культурами та націями.

Ще одним новотвором, який здобув популярність в сучасних реаліях українського громадянського життя, є термін «русофобія», або «russophobia». Утворений від компонента *русо* чи *russo* та суфікса *-фобія/-phobia*, цей термін вказує на негативне ставлення до всього, що пов'язано з російською культурою та самими росіянами. В оригінальному значенні фобія вказує на боязнь, проте для українців «русофобія» набула іншого відтінку. Український термін «русофобія» в останні роки не стільки визначає боязнь росіян чи російської культури, скільки висловлює негативне ставлення до політичних та соціокультурних аспектів, пов'язаних із Росією. Це виражається у ворожій риторичі, критиці російської політики та суспільних явищ і не завжди відображає боязнь, а навпаки, неприязнь або відмінність від певних аспектів російського впливу.

Таким чином, термін «русофобія» стає частиною концептуальної опозиції, вказуючи на відчуття «чужого» в контексті українсько-російських відносин. Відчуття «чужого» може виникнути не лише через політичні різниці, але й через вплив російської пропаганди, що формує стереотипи та образи. Це може

вплинути на сприйняття росіян як «інших», на формування ідентичності українців як неприхильників або опонентів російської системи цінностей.

Зокрема, використання терміна «русофобія» може відображати не тільки реальні політичні чи соціальні розбіжності, але й психологічні аспекти взаємин між двома країнами. Воно також свідчить про те, як в умовах конфлікту слова можуть змінювати своє первинне значення, перетворюючи боязнь на відчуття неприязності та ворожості.

Філолог та автор ютуб-каналу «Моя Підпільна Гуманітарка» Остап Українець запропонував інший варіант поняття, яке чітко буде окреслювати всю гаму відношень до російського «чужого» народу та їх культури. *«Тут останніми днями багато в кого виникло ще одне питання мовознавчого характеру: чи є альтернатива слову «русофоб», якщо ми не боїмось російського, а ненавидимо? Є. Воно, боюсь, не таке оковирне, але цілком легітимне – «мізорос». Перший корінь від μισέω, «ненавидіти» (див. «мізантрон», «мізогінія»). А «Росія» – це і так калька грецького написання слова «Русь». Тому якраз. Якщо вам так більше подобається, то користуйтеся на здоров'я».*

Зокрема, українська культура, подібно до інших, може переосмислювати свої уявлення про «чужинців» і розвивати нові форми взаєморозуміння та співпраці з іншими культурами. Як це відбулося і з російською культурою. Також з урахуванням глобалізації можна відзначити зміну в сприйнятті та інтеграції різних культур українським суспільством, що відображається, наприклад, у різноманітних культурних подіях, кулінарних традиціях та мовних взаємодіях.

3.2. Периферійна зона концепту ЧУЖИЙ і мовні засоби його експлікації

Мовними засобами вираження концепту ЧУЖИЙ у сучасному політичному дискурсі виступають такі засоби:

1) ключові слова:

- **іноземець** вживається для позначення особи з іншої країни або національності, що відзначається своєю відмінністю від місцевого населення: *«Звільнені з полону іноземці повернуться додому за посередництва Саудівської Аравії»* (В. Зеленський). У цьому контексті *іноземцями* є громадяни інших країн, яких було звільнено з російського полону в межах обміну полоненими у вересні 2022 року;

- **закордонний**: використовується для позначення того, що знаходиться за кордоном або віддаленому від власної країни. Іноді це слово вживається в значенні того, що є пов'язаним до справ за кордоном. Наприклад, *«закордонним міністром»* прийнято вважати міністра закордонних справ;

- **інакший**: цей термін виражає ідею відмінності чи неподібності. *«Але виявляється, що не всі тут (у парламенті) цього хочуть, бо вони там інакші, бо вони якось не так голосуватимуть, бо вони виберуть не тих і не нас, бо тягнутимуть на схід, а нам на захід»* (П. Порошенко). Мова про опозиційних депутатів, які на той час працювали на користь ворога, і вже тоді робили все можливе, щоб російська присутність в країні збільшувалася. Ця цитата відображає концепт ЧУЖИЙ з погляду того, як політичні противники можуть бути зображені як інакші, відмінні та навіть небезпечні. Петро Порошенко, вказуючи на те, що *«не всі тут цього хочуть»*, створює образ «інакшого» політичного табору чи групи. У цитаті відображена ідея того, що ці особи «інакші» через свої переконання, спрямованість голосування та можливий вибір. Вони стали «чужими» через відмінності в підходах та цінностях. Також вказано, що їхні дії можуть бути спрямовані «на схід», що може асоціюватися з негативними конотаціями в політичному контексті;

- **ворожий**: вказує на ворожнечу або негативні стосунки до чогось або когось. *«Україна останні 400 років переважно перебувала в режимі колонії, а влада постійно була ворожою – російська імперія, радянська імперія, на деяких територіях Австро-Угорщина, Польща, Німеччина. Тому на генному рівні в українців: той, хто влада – він ворог, бо він чужинець для мене»* (О. Резніков). Ця цитата Олексія Резнікова відображає концепт ЧУЖИЙ з погляду ворожнечі

та негативних стосунків українців до влади, яка, за його словами, історично була ворожою. Він зазначає, що на генному рівні українці сприймають тих, хто при владі як ворогів, оскільки вони репрезентують чужинецьку владу та імперіалістичні інтереси. У цитаті виокремлено, що влада періодично була представником інших країн і імперій, що створює в колективній українській свідомості образ «ворожої». Це може сприйматися як один із способів формування поглядів на «чужого» через історичні події та досвід;

2) **похідні вислови концепту ЧУЖИЙ** в українській мові можуть бути представлені такими одиницями:

- **відмінний від нашого:** вказує на різницю чи відмінність порівняно з власними стандартами чи очікуваннями. *«Взагалі погляд американців на політичну владу децю відмінний від нашого»* (В. Щербаченко);

- **нетиповий:** вказує на відмінність від типового чи очікуваного. *«У військовому плані Альянс практично не має питань до України на відміну від безпекового. У жодній країні НАТО немає такої структури влади й ситуації, яка у нас. Україна – нетиповий кандидат НАТО»* (О. Рибачук). Вживання слова *нетиповий* підкреслює відмінність України від звичайних, типових членів альянсу. Вказівка на те, що «в жодній країні НАТО немає такої структури влади й ситуації, яка у нас», підсилює ідею, що Україна розглядається як особлива, відмінна від стандартів чи очікувань, які можуть існувати в альянсі. Такий підхід може формувати уявлення про Україну як про щось, що виходить за рамки загальноприйнятих норм чи стандартів, і тому виглядає «чужим» у контексті членства в НАТО;

3) **різні частини мови:** концепт ЧУЖИЙ може бути виражений різними частинами мови, зокрема:

дієсловами:

відчужувати: говорячи про досягнення угод про припинення вогню з РФ у травні 2022 року, Д. Кулеба зазначав, що не бачить нічого поганого в перемир'ї, якщо воно стане першим етапом до рішення, що призведе до звільнення українських територій. *«Ми не будемо відчужувати частину*

території. Ми готові до дипломатії, але не дозволимо їй просто продовжити наші страждання і лише відкласти наступний етап війни».

відчужуватися – дієслово у рефлексивній формі, яке вказує на процес відчуження від чогось або когось;

іменниками:

чужий – як іменник, що позначає особу чи предмет, який не є частиною власної групи чи культури;

інородний – іменник, який виражає ідею відмінності чи віддаленості від власної культури чи нації;

прикметниками:

чужий – прикметник, який вказує на властивість бути відмінним від свого чи не бути властивим своїй групі;

ворожий – прикметник, що підкреслює відмінність від очікуваного чи стандартного;

«Багато хто ще не готовий з тим життям попрощатися, не готовий сприйняти нову дійсність, в якій російська — це ворожа мова» (Ф. Колесник).

прислівниками:

ворожо – прислівник, який виражає ідею ворожності чи конфлікту. *«Евакуація людей з тимчасово окупованих територій через начебто можливий наступ. Дітей, жінок, літніх людей майже силоміць вивезли до РФ і не змогли їх там зустріти. Замість обіцяних комфорту та повного забезпечення всім необхідним люди опинились в ситуації, коли їх взагалі не чекали. Немає умов для розміщення, їжі, води. Діватись людям нема куди. Місцеве населення зустрічає дуже ворожо»* (Д. Лубінець).

У цій цитаті використано прислівник *ворожо* для опису взаємин між евакуйованими людьми та місцевим населенням. Прислівник вказує на те, що відношення місцевого населення є ворожим, що може бути пов'язано з негативним ставленням, ворожнечею чи конфліктом.

У цьому контексті використання прислівника *ворожо* свідчить про те, що евакуйовані люди розглядаються як «чужі» чи небажані в цій спільноті. Це може

бути пов'язано з ідейною відмінністю чи ворожнечею, яка формує враження про цих людей як «інших» або «чужих» для місцевого населення;

займенниками:

вони – займенник, що вказує на інших чи чужих у контексті порівняння з власною групою. «Вони мобілізували всі сили, щоб спробувати не втратити захоплене в Україні, але свою територію при цьому забруднили таким рівнем ненависті та деградації, що вже вдруге за цей рік у Росії втрачається контроль над подіями» (В. Зеленський);

їхній – займенник, який вказує на властивості або предмети, що належать іншим чи чужим. «І наше правосуддя має бути швидшим, ніж їхній відчай у їхніх бункерах, який уже очевидно є». (В. Зеленський)

Периферійна зона концепту ЧУЖИЙ містить такі когнітеми: «чужа власність», «кровна непов'язаність», «чужа мова» і «інша віра».

Сегмент «**чужа власність**» визначає відношення власності, де предмети розглядаються як неналежні суб'єкту-власнику. Для позначення "не-Я"-власника не існує окремого лексичного терміна, використовуються описові вислови, побудовані на основі комбінації відповідних слів із ключовою лексемою, наприклад, «чуже майно». «Для нас чуже майно недоторканне, але для них – це ресурс, право на використання котрого визначається ситуативною силовою перевагою» (про мародерства росіян) (Водотика, Тиждень)

У цитаті наголошується, що для автора («нас») «чуже майно» є недоторканим, підкреслюючи цим ідею невтручання в чужий приватний власний простір. Проте для росіян, які займаються мародерством, це майно розглядається як ресурс, право на використання якого визначається ситуативною силовою перевагою. Ця цитата ілюструє, як поняття ЧУЖИЙ може бути визначене в контексті власності та відношення до майна, а також, як різні групи можуть мати різні уявлення про власність та її непорушність.

Когнітивна одиниця «**кровна непов'язаність**» відображає уявлення про осіб, які не належать до роду, родини або сім'ї. Тут об'єктиваторами є фрази «*інша (чужа, різна) кров*» і «*чужий рід*»; «*Українці! Рідні мої! Ми різного віку*

та статі, ми різної крові та віри, та усім нам сьогодні одне ім'я – Українці. І я гордий бути з вами одного імені» (Л.Кучма).

Концептуальні складники «**чужа мова**» та «**інша віра**» відображають ідеї етнічної ідентифікації та включення представників і носіїв «інших» вір і мов до категорії чужинців, тобто осіб з іншої території та культурою. Ці концепти мають негативне ціннісне забарвлення, що відображається в їхньому пейоративному вживанні.

«Українська мова — мова Перемоги. Правда ж: можна опанувати дві, три, чотири мови, хоч десять мов! Та жодна чужа мова не замінить рідної. Рідна мова — той місток, що веде до своїх витоків душі, свого коріння роду» (М. Юрчишин)

«Окрім віри у свою землю, всяка інша віра — особлива форма омани. Хай це буде віра в Христа, комунізм чи вічну любов.» (Т. Пархомчук, Україна молода)

3.3. Функційно-прагматичний вияв концепту ЧУЖИЙ у сучасному українськомовному політичному дискурсі

Функційно-прагматичний вияв концепту ЧУЖИЙ у сучасному українськомовному політичному дискурсі відображається за допомогою різних аспектів та функцій, які відображають специфіку цього концепту, наприклад, у політичних дискусіях. Розглянемо і охарактеризуємо деякі з них.

Ідентифікація ворога: термін ЧУЖИЙ використовується для ідентифікації ворога або «іншого». Це може стосуватися також інших національностей, політичних опонентів, іноземців чи груп, які сприймаються як загроза для суспільства або країни. Ця функція може бути використана для мобілізації громадської підтримки або відволікання уваги від інших проблем.

Після 24 лютого 2022 року поняття «чужого» в значенні «ворога» стало найбільш поширеним і зрозумілим значно більшій частині українського суспільства. Для багатьох українців межа між росіянами як чужинцями була не чіткою, і саме тому війна та агресія Росії, що розпочалася з 24 лютого 2022 року, суттєво змінила сприйняття поняття «чужого» серед багатьох українців. Цей

конфлікт став найбільшим каталізатором національної ідентичності та об'єднав багато українців навколо спільного поняття ворога. Межа між «нами» та «чужими» стала більш виразною і чіткою. Ворог визначився не лише політично, але й емоційно, і це вплинуло на багато аспектів суспільного та політичного життя в Україні. *«Там, де Росія впритул наближена до півночі Харківщини, чужинці зі своєї території щоденно обстрілюють Україну з танків, мінометів та далекобійної артилерії. Під прикриттям такого вогню в Україну прагнуть прослизнути ворожі диверсійно-розвідувальні групи»* (УНІАН).

Безумовно, поняття «чужого» як ворога після подій 24 лютого 2022 року отримало нові виміри в суспільній свідомості українців. *«Тому мало знищити чужий військовий флот – важливо побудувати свій власний»* (Крим. Реалії). Цей ворожий образ дещо змінив погляди та цінності багатьох людей, змусивши їх більш активно виступати за оборону своєї держави та національних інтересів. Водночас важко переоцінити вплив цього поняття на політичну риторіку та рішення, які приймаються на державному рівні. Конфлікт з Росією став ключовим фактором у формуванні інтернаціональних відносин України, і образ "чужого" здатний визначати політичну адженду та національну ідентичність країни в найближчому майбутньому. Таким чином, поняття «чужого» стало важливим елементом політичного та соціокультурного ландшафту сучасної України і продовжує еволюціонувати в контексті нових викликів і подій.

Комунікаційні тактики і стратегії, пов'язані з використанням поняття «чужого» як ворога в політичному дискурсі, можуть бути різними залежно від конкретних цілей політика чи групи. Ось деякі з них:

- **демонізація ворога:** стратегія полягає в тому, щоб створити негативний образ ворога, вказати на всі його негативні риси та дії, щоб мобілізувати підтримку населення. *«Зауважу, що нам протистоїть сильний і безжальний ворог, який теж навчився за ці півтора року воювати. І зброї в нього вистачає»* (Артем Бага, військовий). Вислів «сильний і безжальний ворог» створює негативний образ противника, підкреслюючи його потужність та відсутність моральних обмежень. Зауваження, що противник «навчився за ці півтора року

воювати», може сприйматися як намагання підкреслити загрозливий рівень підготовки ворога та його здатність адаптуватися до нових обставин;

- звернення до емоцій: комунікація в політичному дискурсі може базуватися на виклику емоційних реакцій серед громадян. Спроби викликати гнів, страх чи обурення стосовно «чужого» можуть бути використані для мобілізації громадян і формування об'єднаного фронту. *«Необхідно зрозуміти, як сталося так, що у глобалізованому світі XXI століття, коли пам'ять про дві криваві світові війни ще жива, стала можливою агресія небачених із 1939 року масштабів. Аналогії із нацистською Німеччиною майже столітньої давності не дають відповіді на питання про її причини, хоча деякі асоціації щодо наслідків вже проглядаються»* (С. Корсунський).

Порівняння з нацистською Німеччиною використовується для підсилення враження і надання ситуації емоційного навантаження, наголошуючи на тому, що такі аналогії створюють певні асоціації та розуміння серйозності ситуації. Сергій Корсунський спрямовує читача на важливість рефлексії та розуміння того, як таке можливо в сучасному світі, заснованому на принципах глобалізації та міжнародного співробітництва;

- міжнародна дипломатія: у міжнародних відносинах поняття ЧУЖОГО може бути використане для формування альянсів та мобілізації підтримки від інших країн. У цьому випадку комунікація слугує не лише внутрішньополітичним завданням, але і зміцненню міжнародних партнерств. *«Протягом століть наші народи самовіддано виборювали свободу, суверенітет і незалежність та завжди приходили один одному на допомогу. Ми переконані, що спільними зусиллями ми обов'язково здолаємо нашого спільного ворога – фашистську росію, повністю відновимо територіальну цілісність України та Грузії та продовжимо будувати наше майбутнє в єдиній родині європейських народів»* (Посольство України в Грузії). У наведеній цитаті поняття ЧУЖОГО використовується для формування альянсів та залучення підтримки від інших країн. Посольство наголошує на історичному контексті, де народи виборювали

свободу та завжди підтримували один одного, щоб підкреслити необхідність об'єднання в боротьбі проти спільного ворога.

Використання словосполучення *фашистська росія* має викликати емоційну реакцію та враження великої загрози, що сприяє мобілізації підтримки від інших країн. Апеляція до єдиного майбутнього в єдиній родині європейських народів підсилює ідею об'єднання та зміцнення міжнародних партнерств для спільної боротьби за цінності, що визначають європейський простір.

Ці тактики і стратегії можуть бути використані для досягнення різних політичних цілей, включаючи зміну громадської думки, мобілізацію зусиль, зміну політичного ландшафту та впливу на міжнародні відносини.

- **Політична риторика:**

українські політики можуть використовувати поняття «чужий» для формування своєї політичної риторики. Це може включати звинувачення опозиції у зв'язках з іноземними силами або використання образів "чужих" для наведення страху та обурення серед громадян.

«Ніхто не хоче асоціювати себе і голосувати за партію, в якій один із лідерів працює на ворога. Додайте сюди ще у березні російські танки на всіх кордонах України, то звичайно, що і ОПЗЖ, і її лідери втрачають підтримку» (О. Антипович). Іноді (як і в цьому випадку) образ «чужого» створюється через асоціацію з російськими танками на кордонах України, що створює атмосферу небезпеки та ворожнечі. Звинувачення в праці на ворога може викликати негативні емоції серед виборців та підштовхувати їх відмовитися від підтримки цієї партії.

Такий спосіб використання концепту ЧУЖИЙ допомагає політикам створити чітку межу між «нами» і «ними», акцентуючи на ворожнечі та визначаючи опонентів як представників «чужих» інтересів.

- **Народна ідентичність і культурна інтеграція:**

Україна, будучи багатонаціональною країною, також стикається з питаннями національної ідентичності та культурної інтеграції. У політичному

дискурсі «чужий» може використовуватися для визначення того, хто вважається «чужим» в контексті національної ідентичності та інтеграції.

В Україні, особливо в змішаних етнічно районах (Одеса, Закарпаття, Крим, Донбас) поширені явища двомовності та багатомовності. Однак попри те, питання мовної ідентичності також може бути використане для позначення «чужих». Наприклад, обговорення в суспільстві законів, спрямованих на зміцнення використання української мови в різних сферах життя, для російськомовних може бути обурливим. Адже українськомовній категорії людей ці люди можуть здаватися «чужими».

«В умовах війни українська мова відіграє важливу роль і значення. Вона стала мірилом «свій і чужий», вона показала ставлення громадян до російського окупанта і тому мова тут відіграє базову цінність і роль.» (Тарас Кремінь)

Уповноважений із захисту державної мови використав дихотомію «СВІЙ» \ «ЧУЖИЙ» для позначення мовної приналежності українців. В умовах війни українська мова стає важливим елементом суспільного життя, виконуючи роль не лише засобу комунікації, а й мірила національної ідентичності. Проте уникнення ексклюзивності в використанні мовної політики може визначити шлях до спільного мовленнєвого простору, де кожен громадянин відчуватиме себе поважно, незалежно від мовної приналежності. Такий підхід сприяє побудові толерантного та об'єднаного суспільства, що є важливим аспектом в роздільному контексті війни та напружених політичних умов.

Висновки до розділу 3

Висновок полягає в тому, що концепт ЧУЖИЙ у мовній картині світу відображається через три основні сегменти: «територіальна невідповідність», «невизначеність» та «духовна (ідейна) відмінність». Кожен із цих сегментів має свою унікальну концептуальну основу та впливає на сприйняття «чужих» об'єктів.

«Територіальна невідповідність» позначена відчуттям «чужини» через відмінність у територіях та культурних особливостях. «Невизначеність»

створюється відсутністю інформації про об'єкти, що призводить до негативного сприйняття «незнайомих». «Духовна (ідейна) відмінність» базується на ірраціональних принципах визначення «чужих» та часто асоціюється з негативними атрибутами.

Важливо враховувати, що уявлення про «чужих» може змінюватися від негативного до позитивного залежно від контексту, інформації та відносин. Розуміння цих сегментів у мовній картині світу сприяє поліпшенню міжкультурного спілкування та співпраці, допомагає подолати стереотипи та ворожнечу між різними групами та культурами.

У контексті сучасного українського політичного дискурсу поняття «чужий» ключове й має чимало відтінків і вимірів. Важливо враховувати, що це поняття може бути використане для досягнення різних політичних цілей, і в ньому міститься як потенціал для підтримки національної єдності, так і для підвищення соціальних конфліктів і поділу в суспільстві.

Етнофолізми на позначення «чужих» стають не лише словниковими одиницями, але й способом вираження емоцій та поглядів на соціокультурні та політичні події. Вони відображають подекуди складні взаємовідносини між націями, але також можуть слугувати інструментом для вираження колективних переживань та спільної ідентифікації. Такі висловлювання стають не лише засобом комунікації, а й важливим чинником для формування образів світу та відображення національної самосвідомості.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження вказують на актуальність теми та її значущість у гуманітарному контексті. З'ясування культурних, соціальних та політичних аспектів цієї опозиції може бути вагомим внеском у розуміння сучасного суспільства та мовної картини світу.

Концепти СВІЙ і ЧУЖИЙ універсальні, що зумовлено гносеологічним значенням. Хоч у лінгвістиці це парний концепт, але вони опозиційні й тісно пов'язані з мораллю, культурою та національною свідомістю. Як важливі складники мовної культури українців, вони відображають відносини між людьми та групами, відіграють ключову роль як у культурному, так і в політичному контексті. Проведений аналіз показав, що ці концепти визначаються через територіальну, культурну та ідейну невідповідність, а їхнє використання може мати як позитивні, так і негативні результати.

Кожен із цих концептів багатоаспектний й охоплює як когнітивні, так і культурологічні виміри. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи дозволили розглянути концепти СВІЙ і ЧУЖИЙ як складники культурного коду та специфічного способу сприйняття світу українцями.

Розроблено словесні моделі номінативного поля для обох концептів, виявлено мовні засоби ядра та периферії. Це сприяє глибшому розумінню семантичної структури цих концептів та визначенню їхніх ключових аспектів.

Описано співвідношення між ключовими та периферійними лексемами опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ». Встановлено, як образні, інформаційні та ціннісні аспекти взаємодіють у семантичній структурі, формуючи комплексний образ кожного концепту. У ядрі концепту СВІЙ виявлено три ключові компоненти: належність, кровні зв'язки та духовна спільність, які сукупно становлять семантичне ядро цього концепту. Кровні зв'язки вказують на важливість родинних стосунків у формуванні концепту СВІЙ. Це підкреслює значення спорідненості, спільного походження та традицій, що передаються з покоління в покоління. Кровні зв'язки вносять елементи історичної та генетичної спадщини до семантичного поля концепту, що надає йому глибини й насиченості.

Ядерну зону концепту ЧУЖИЙ описано через три базові сегменти: територіальну невідповідність; невизначеність; духовну (ідейну) відмінність.

Доведено, що периферійну зону двох концептів формують слова та вислови, які опосередковано контекстуально вказують на певний концепт. До них належать: ключові слова, похідні номінації, одиниці різних частин мови, контекстуальні синоніми, стійкі словосполучення, метафоричні номінації, словникові дефініції та енциклопедичні статті, політичний дискурс. З'ясовано, що в контексті наведені мовні одиниці асоціативно пов'язуються з належністю / невідповідністю; ідентичністю / невизначеністю; спільністю / відмінністю, розширюючи в такий спосіб семантичні межі концептів СВІЙ і ЧУЖИЙ.

З'ясовано особливості функційно-прагматичної реалізації опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» у сучасному українськомовному політичному дискурсі. Вказано на важливість об'єктивної та балансованої інформації для уникнення негативних наслідків, пов'язаних з цією опозицією.

Функційно-прагматичний аналіз реалізації концепту СВІЙ в політичному дискурсі увиразнив його ключову роль у формуванні національної ідентичності. Він стає засобом для консолідації українців і визначенні стратегічних партнерів. Цей концепт глибоко впливає на формування культурного коду та сприйняття світу українцями, містить історичні та генетичні аспекти.

Концепт ЧУЖИЙ відзначається відчуттям відмінності через територіальні різниці, відсутність інформації та ірраціональні принципи визначення «іншого». У контексті українського політичного дискурсу цей концепт набуває багато відтінків та вимірів, що може використовуватися для досягнення різних політичних цілей.

Концепти СВІЙ і ЧУЖИЙ як категорійні концепти організовують інші концепти на зразок ДОБРО і ЗЛО, про що свідчить однакова їхня лексемна вербалізація.

Виявлено, що політичний контекст має великий вплив на актуалізацію опозиції «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ». У періоди конфліктів чи напруженості ця опозиція може стати інструментом для формування національної ідентичності,

але водночас призводити до соціального поділу. Важливо підкреслити, що використання цих концептів має потенціал для об'єднання громадян, але водночас може призвести до маніпуляцій та соціального поділу. Політичний контекст відіграє ключову роль у формуванні інтерпретацій цих концептів, враховуючи змінливу природу сприйняття «чужого» та «свого» в різних періодах та ситуаціях.

Підкреслено, що дихотомія «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» — неподільна структура, члени якої нерозривно пов'язані, оскільки людське мислення не може оперувати лише одним із цих двох понять. Визначення «свого» неможливе без визначення «чужого»: межі одного визначаються межами іншого і ці межі мобільні, змінні. Докладніший мовний аналіз досліджуваної дихотомії потребує залучення інших методів дослідження, що відкриває значні перспективи для подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алієва, З. (2013). Образ «Я» / «Іншого» як проблема імагології. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. *Літературознавство, № 13*, 697–700
2. Арешенков, Ю. О. (2007). Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг : *Видавничий дім*.
3. Баган, М. П. (2007). Заперечна функція іронічних слововживань у сучасній українській публіцистиці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика», 5*, 109-114.
4. Бакаєва, М. (2008). Персоніфікація як підвид метафори: історико-таксономічний підхід.
5. Бакун, О. В. (2012). Дуальність, дихотомія, бінарність як методологічний принцип європейського гуманітарного пізнання. *Наукові записки Інституту журналістики. Т. 47*. 120–123.
6. Бик, І. С. & Кучик Г. Б. (2013). Наукові підходи до визначення поняття політичний дискурс. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 24*. 123.
7. Билиця, У. Я. (2019). Концепт HUMAN BEING в англomовній компаративній фразеології : [дис. на здоб. наук. ступеня канд. філолог. наук, *Університет Короля Данила. Івано-Франківськ.*]
8. Богдан, С. К. (2011). Методи й методика лінгвостилістичних досліджень. Луцьк: *Волинський національний університет імені Лесі Українки..*
9. Будний, В. (2007). Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і Час, № 3*, 52–63.
10. Бумбур, Ю. (2014). Опозиція «свій – чужий»: постановка проблеми. *У матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції «МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ», 163.*
https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/644/1/movy_ta_literatury_2014_ch_1.pdf#page=163

11. Бутова, І. С. (2009). Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Львівського університету, вип. 16*.
12. Вільчинська, Т. (2017). Вербалізація бінарної концептуальної опозиції «захисник – ворог» (на матеріалі газетних текстів). *Медіапростір. Вип. 10*. С. 59–65.
13. Гаврилюк, А. П. (2013). Метафора, її природа та роль у мові та мовленні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія : Філологія. Педагогіка. № 2. 29–33.
14. Гаврилюк, О. І. (2015). Опозиція «свій – чужий» як об'єкт міждисциплінарних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». № 56*. 65–68. <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n56/24.pdf>
15. Гнатюк, О. (2005). Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. «Часопис “Критика”». Київ
16. Голубовська, І. & Харитоновна Д. (2019). Гіперконцепт європейськість у дзеркалі фреймового аналізу (на матеріалі промов українських політичних діячів). *Одеський лінгвістичний вісник. Вип. 13*, 77-93.
17. Дацишин, Х. (2014). Концепт «чужий» у політичному дискурсі Євромайдану (на матеріалі газети «День»). *Вісник Львівського ун-ту. Серія Журналістика. Вип. 39*, 296–302.
18. Довбня, Н. П. (2011). Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах. [Автореф. дис. канд. філол. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова] ENPUIR. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5679/Dovbnia.pdf?sequence=1>
19. Дубчак, О. П. (2009). Концептуальна опозиція «СВІЙ» – «ЧУЖИЙ» в українській мовній картині світу. [Автореф. дис. канд. філол. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова] ENPUIR. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5663/Dubchak.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
20. Жайворонок, В. В. (2006). Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: *Довіра*.

21. Жайворонок, В. В. (2007). Українська етнолінгвістика : нариси [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] Київ: Довіра.
22. Йолкіна, Л. (2016). Бінарна опозиція «свій» – «чужий» у малій прозі Володимира Леонтовича. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). № 2 (18)*, 116–119.
23. Кіор, Н. (2010). Літературна імагологія: вивчення образів інших етнокультур у національній літературі. *Питання літературознавства. Вип. 79*, 290–299
24. Ковальова, Г. П. (2009). Опозиція «свій – чужий» при формуванні національної ідентичності в контексті глобалізації. *Наукові записки. Серія «Філософія». Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 5*, 84–91.
25. Комар, О. (2011). Етнокультурна символіка національно-маркованих мовних одиниць. *У Наукових записках КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Вип. 95(1):* Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Мови і світ: дослідження та викладання», 584
26. Кондратенко, Н. В. (2017). Вербалізація концепту ВОРОГ в українському політичному дискурсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Збірник наукових праць. Випуск 16*. Кривий Ріг, 358-366.
27. Котова, І. А. (2017). Концепти герой та антигерой в американському кінодискурсі: когнітивний і прагматичний аспекти [Thesis]. eKhNUIR – Електронний архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/12881>
28. Кривенко, С.-В. О. (2016). Семантична парадоксальність політичного дискурсу (теоретико-методологічний аналіз) [Автореф. дисертації кандидата політичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis_kryvenko.pdf
29. Крістева, Ю. (2004). *Самі собі чужі*. Київ: Основи.
30. Круглій, О. Р. (2011, 15 квітня). Відображення концептуальної картини світу комбінувальними формами. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 3(1).

31. Кузнєцова, Т. В. (2007). «Свій» / «чужий» у текстовому просторі ЗМІ. *Стиль і текст. Вип. 8*, 59–65.
32. Кузнєцова, Т. В. (2007, 9 жовтня). Концепт «свій – чужий» у лінгвокультурологічних дефініціях. *Вісник Сумського державного університету: Серія Філологія*, (2), 37–40.
33. Леві-Строс, К. (2000). *Первісне мислення*. Український центр духовної культури, Київ.
34. Лисиченко, Л. А. (2004). Структура мовної картини світу, *Мовознавство. (Київ). 2004. № 5–6*. 36–41
35. Лінькова, Т. (2004). *Проблема «свій – чужий» у гуманітарному дискурсі*. http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1763/1/192-194_%D0%9B%D0%B8%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B0.pdf
36. Мартинюк, А. П. (2012). Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. <https://core.ac.uk/download/pdf/46595102.pdf>
37. Масенко, Л. (2017). *Мова радянського тоталітаризму: монографія*. Київ: Кліо.
38. Мацьків, П. (2007). Концептосфера БОГ в українському мовному просторі: [монографія]. *Дрогобич: Коло*, 332
39. Межжеріна, Г. В. (2002). Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. № 5*. 114–126.
40. Мех, Н. О. (2008). Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції: монографія *Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди*.
41. Мінчак, Г. Б. (2002). Лінгвонім українська мова як об'єкт оцінки в сучасному політичному дискурсі. *Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. “Філологія”*. Київ: КНЛУ. 13–19.

42. Монатік, І. Г. (2014). Опозиція «свій-чужий» як складова стереотипів позитивного та негативного представлення у англomовному політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». № 46. 135–137.*
43. Нагорна, Л. П. (2005). Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/political_language_site.pdf
44. Наливайко, Д. (2004). Теорія літератури й компаративістика. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 347
45. Олійник, О. Г. (2007). Антиномія категорій «свій / чужий» у просторі української народної чарівної казки [дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка.
46. Оттершко, Н. Б. (2020). Поняття свій/чужий у сучасній філософії та культурології. https://www.culturology.academy/wp-content/uploads/KD17_Otreshko.pdf
47. Пантелєєва, І. (2009). Бінарні концепти комунікації у контексті культурних взаємовідносин у суспільстві (на прикладі опозиції «свій-чужий»). <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20938/21-Panteleeva.pdf?sequence=1>
48. Подсєвак, К. С. (2020). Бінарна опозиція «людина-техніка» у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі наукової фантастики Р. Бредбері) [Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний лінгвістичний університет.
49. Полюжин, М. (2017). Зміст і структура лінгвокультурного концепту. <https://rgf.vnu.edu.ua/index.php/rgf/article/view/12/11>
50. Присяжнюк, Л. (2007). Свій/чужий в образній системі романів Г. Гріна: семантико-когнітивний аспект [автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний лінгвістичний університет.

51. Приходько, А. М. (2008). Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. *Запоріжжя : Прем'єр*. 332
52. Птуха, В. А. (2012). Ядерно-периферійна організація концепту ОДЯГ в англійській та українській мовах. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 6.
53. Селіванова, О. О. (2005). Опозиція СВІЙ – ЧУЖИЙ в етносвідомості (на матеріалі українських паремій). *Мовознавство*, 1, 26–34.
54. Селіванова, О. О. (2006). Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. 712 с.
55. Семашко, Т. (2014). Межі дихотомії «свій» – «чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/movoznavstvo/Mov_24.pdf#page=238
56. Семегин, Т. С. (2011). Концепт та суміжні з ним поняття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 5: збірник наукових праць / за ред. В. І. Гончарова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова*. 246–249.
57. Семенюк, І. С. (2012). Вторинна номінація як структурний і функціональний елемент мови у сучасній газетній публіцистиці. *Вісник Житомирського державного університету. № 64 : Філологічні науки*. 194–197.
58. Соловйова, В.- О. В. (2013). Історія розвитку і проблеми визначення когнітивної лінгвістики. *Магістеріум. Мовознавчі студії. № 50 (19)*. 80–85.
59. Сухенко, В. Г. (2017). Мовна картина світу українців крізь призму оксиморона. *Science and Education a New Dimension. Philology. № 34. Т. 124*. 72–75.
60. Харитоновна, Д. Д. (2015). Опозиція “свій – чужий” у сучасному політичному дискурсі чинного президента Росії. <http://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2018/11/2016-9-455-463-%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%94.%D0%94..pdf>

61. Хоменська, І. В. (2016). Вербалізація концепту Україна в українському художньому дискурсі [автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидати філологічних наук]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. ENPUIR <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12183/100317052.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
62. Шепель, Ю. О. (2021). Щодо опису дихотомії «свій – чужий» із позиції структури мовної свідомості. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/part_1/44.pdf
63. Akhmad, I. & Chmel, V. (невідомо дата). Association as Linguistic Phenomenon. http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ahmad%20chmel_association.pdf
64. Akhmanova, O. & Zadornova, V. (1988). Cross-Cultural Communication and Translation of World Classics. Literature in Translation. New Delhi. 81–91.
65. Bali, S. I. H. (невідомо дата). Deconstruction and Binary Opposition. <https://kwarc.info/teaching/TDM/abstracts/bali.pdf>
66. Butler, J. (2002). The Psychic Life of Power: Theories in Subjection.
67. Chunmei, Y. (2018). Analysis on the Binary Oppositions of Django Unchained. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE)*. Vol. 5. Is. 2. 108–112.
68. Crystal, D. A. (2008). Dictionary of Linguistics and Phonetics. 6th ed. London : Blackwell. 555
69. Deese, J. (1965). The Structure of Associations in Language and Thought. Baltimore : Johns Hopkins Press, 216
70. Eastman, T. E. (2004). Duality without Dualism. Physics and Whitehead: Quantum, Process and Experience / ed. by T. Eastman, H. Keeton. Albany: State University of New York Press. 14–30.
71. Fass, D. (1997). Processing Metonymy and Metaphor. London: Simon Fraser University. 514

72. Lacan, J. (1998). *Le Seminaire, Livre I: Les ecrits techniques de Freud (1953/1954)*.
73. Lass, R. (1998). *Phonology: An Introduction to Basic concepts*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 364
74. Lloyd, G. E. R. (1966). *Polarity and Analogy: Two Types of Argumentation in Early Greek Thought*. Cambridge: *Cambridge University Press*. 366
75. Maruyama, Y. (2017). *The Dynamics of Duality: A Fresh Look at the Philosophy of Duality*. <https://core.ac.uk/download/pdf/188810135.pdf>
76. Merleau-Ponty, M. (1999). *Phénoménologie de la perception*. <http://philotextes.info/spip/IMG/pdf/merleau-ponty-phenomenologie-de-la-perception.pdf>
77. Rozina, G. & Karapetjana, I. (2009). *The Use of Language in Political Rhetoric: Linguistic Manipulation*. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi: Sosyal Bilimler Dergisi. Vol. 19*. 111–122.
78. Sapir, E. *INTRODUCTORY: LANGUAGE DEFINED*. *Language*. Cambridge. 1–23. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139629430.002>
79. Schwarz, M. (1996). *Einführung in die kognitive Linguistik*. *Tübingen, Basel: Francke*.
80. Shafieyan, M. (2011). *Binary Oppositions and Binary Pairs: From Derrida to the Islamic Philosophy*. *2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences IPEDR. Vol. 17*. 195–199.
81. Smith, G. (1996). *Binary Opposition and Sexual Power in Paradise Lost*. *Midwest Quarterly. Vol. 27 (4)*. 383.
82. Świdarska, M. (2013) *Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness*. *Comparative Literature and Culture*. Volume 15. Issue 7. Article 13. 1–9.
83. Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. *Oxford: Clarendon*. 270

84. Waldenfels, B. (1991). Alltag als Schmelztiegel der Rationalität.
85. Weisgerber, J. L. (1963) Grundformen sprachlicher Weltgestaltung. Köln : Westdeutscher Verlag, 56
86. Whorf, B. L. (1998). Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf. Cambridge, Mass : M.I.T. Press, 278
87. Willners, C. (2001). *Antonyms in Context*. Lund: Lunds universitet.

SUMMARY

Mshetsian K. A. Conceptual opposition «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» in modern ukrainian language political discourse.

Master diploma paper is dedicated to research of the conceptual opposition «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» in modern ukrainian language political discourse.

This paper delves into the nuanced linguistic landscape that underpins political communication. Much like the richness of phraseological units, proverbs, and sayings in Ukrainian, the research explores how the conceptual dichotomy of «СВІЙ» and «ЧУЖИЙ» contributes to shaping the narrative of identity, ideology, and societal values within the Ukrainian political context. By unravelling the linguistic intricacies of this opposition, the study aims to unveil the ways in which language both reflects and influences political discourse, providing valuable insights into the cultural and social dynamics at play in contemporary Ukraine.

The research on the «Conceptual Opposition «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» in Modern Ukrainian Language Political Discourse» is highly relevant today, yet it remains largely unexplored. While there are some individual studies on the use of the «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» concept in linguistics and philosophy, there is a noticeable lack of comprehensive research on its application in contemporary Ukrainian political discourse. This study is important due to current political dynamics, demanding a deeper understanding of how these concepts are employed in political communication for the formation of civic identity and the support of national unity.

The aim of the work is to establish the specificity of representing the "Own/Other's" dichotomy in contemporary Ukrainian language political discourse by elucidating the linguistic and communicative features of its embodiment.

The object of the study is the conceptual opposition «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» which constitutes one of the key components of the linguistic worldview.

The paper consists of theoretical and practical parts and conclusions.

The paper shows that concepts «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» are crucial components of the linguistic culture among Ukrainians, reflecting relationships between individuals and groups and holding significance in both cultural and political contexts. The analysis indicates that these concepts are defined by territorial, cultural, and ideological disparities, and their usage can have both positive and negative consequences.

It has been revealed that the political context significantly influences the activation of the «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» opposition. During periods of conflicts or

tension, this opposition can serve as a tool for shaping national identity but simultaneously lead to social division. The study has elucidated the functional and pragmatic characteristics of the «СВІЙ» / «ЧУЖИЙ» opposition in contemporary Ukrainian-language political discourse. Emphasis is placed on the importance of providing objective and balanced information to avoid negative consequences associated with this opposition.